

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Bakalářská práce

Mgr. Martina Syrková

Literatura pro osoby se zrakovým postižením

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Martina Syrková

Poděkování

Děkuji své vedoucí práce doc. Mgr. Ditě Finkové, Ph. D. za odborné vedení, ochotu, pomoc, připomínky a cenné rady, které mi během vypracovávání práce poskytla.

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 OSOBA SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM.....	8
1.1 Speciálněpedagogická klasifikace osob se zrakovým postižením	8
1.1.1 Klasifikace dle stupně zrakového postižení.....	9
1.1.2 Klasifikace dle dalších důležitých kritérií pro speciálněpedagogickou praxi	11
1.1.3 Klasifikace dle postižení zrakových funkcí.....	12
2 LITERATURA.....	14
2.1 Funkce literatury	14
2.2 Literární druhy a žánry.....	15
2.2.1 Epické žánry	16
2.2.2 Lyrické žánry	18
2.2.3 Dramatické žánry.....	19
3 KOMPENZAČNÍ POMŮCKY KE ČTENÍ.....	22
3.1 Optické pomůcky	23
3.1.1 Lupy.....	24
3.1.2 Optické systémy monokulární a binokulární.....	26
3.2 Doplnkové pomůcky	28
3.3 Optoelektronické pomůcky	28
3.3.1 Elektronické lupy nepřenosné stolní.....	28
3.3.2 Elektronické lupy přenosné	29
3.4 Výpočetní technika	31
3.4.1 Speciální software.....	31
3.4.2 Speciální hardware	33
3.4.3 Počítače pro nevidomé a slabozraké.....	34
4 KNIHOVNY PRO OSOBY SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM	36
4.1 Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana	36
4.1.1 Historie	36
4.1.2 Hlavní činnosti.....	37
4.1.3 Služby	38
4.1.4 Statistika za rok 2019	39

4.2	Knihovna Jiřího Mahena v Brně	41
4.2.1	Knihovna pro nevidomé a slabozraké	41
4.3	Knihovna města Ostravy	42
4.3.1	Zvuková knihovna pro nevidomé a slabozraké	42
4.4	Městská knihovna Nový Jičín	43
4.5	Městská knihovna Kopřivnice	43
4.6	Knihovna Univerzity Palackého v Olomouci	44
4.7	Knihovna digitálních dokumentů	44
4.8	Daleth – Knihovní brána pro zrakové postižené	45
4.9	Shrnutí kapitoly	46
	ZÁVĚR	48
	SEZNAM ZKRATEK	49
	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	50
	SEZNAM PŘÍLOH	53

ÚVOD

Zrak je jeden z nejdůležitějších lidských smyslů, avšak určitá skupina lidí jej nemůže plně využívat. Osoby se zrakovým postižením (dále jen osoby se ZP) jsou svým handicapem znevýhodněny v každodenních oblastech života. Jednou z mnoha oblastí je aktivita v podobě čtení. Cílem této práce je zjistit, jaké mají osoby se ZP možnosti v oblasti čtení literatury (za účelem získávání informací, vzdělávání a volnočasové zábavy).

Práce obsahuje čtyři kapitoly. První kapitola nás seznamuje s pojmem osoba se ZP a určuje, které osoby do této skupiny patří. Nalezneme zde tři speciálněpedagogické klasifikace osob se ZP.

Druhá kapitola nejenže definuje pojem literatura a udává, jaké má literatura základní funkce, ale také poskytuje přehled literárních druhů a žánrů, abychom věděli, co mohou knihovny osobám se ZP nabídnout a co čtenáři mohou od obsahu (např. knihy) očekávat.

Ve třetí kapitole nalezneme informace, týkající se kompenzačních pomůcek, které mohou osobám se ZP usnadnit čtení zrakem nebo při kterých mohou využít další ze smyslů. Podle toho, na jakém principu pomůcky pracují jsou rozděleny na optické, doplňkové, optoelektronické a výpočetní techniku.

Čtvrtá, poslední kapitola se zabývá knihovnami nabízejícími služby čtenářům se ZP. U šesti vybraných knihoven různých typů a velikostí jsou předkládány podrobnější informace, jako např. jaké typy publikací nabízejí, počty určitých typů knih, podmínky registrace, počet čtenářů se ZP využívajících služby, možnosti půjčení kompenzačních pomůcek a jiné. V závěru kapitoly jsou uvedeny informace o Knihovně digitálních dokumentů a Knihovní bráně pro zrakově postižené a informace. Na konci kapitoly jsou získané informace o knihovnách shrnuty.

1 OSOBA SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

Dříve než si definujeme osobu se zrakovým postižením, objasníme si pojem zrak. Zrak je jedním z pěti lidských smyslů. Jedná se o dálkový analyzátor, kterým získáváme nejvíce informací (přibližně 80 %) ze svého okolí za velmi krátký časový úsek (Kroupová, 2016). Zrakové vnímání je pro člověka velice důležité, neboť jeho fungování ovlivňuje nejen kognitivní oblast (utváření představ, rozvoj paměti, pozornosti, myšlení a řeči), ale i oblast emocionálně-volní (Valenta, 2003). Slowík (2016) udává, že jakékoliv snížení zrakových funkcí znesnadňuje zejména orientaci, a jestliže je postižení zraku dlouhodobé či trvalé, pak má výrazný vliv na komunikaci, psychickou integritu a socializaci člověka. Lze tedy říci, že zrakové postižení ovlivňuje celou osobnost lidského jedince.

Pro účely této práce je důležité, abychom si vysvětlili, kdo je osoba se ZP. Světová zdravotnická organizace (World Health Organization, dále jen WHO) považuje za osobu se zrakovým postižením tu, jejíž postižení zrakových funkcí trvá i po léčbě medicínské anebo po korigování standardní refrakční vady a jejíž zraková ostrost je horší než 0,3 (6/18) až po světlocit, nebo jejíž zorné pole je omezeno pod 10° při centrální fixaci, zároveň tato osoba užívá nebo je případně schopna používat zrak pro plánování a vlastní provádění činnosti (Vítková, 2004, in Kroupová, 2016). Pro potřeby speciální pedagogiky chápe Ludíková jedince se ZP jako osobu, která má zrakovou vadu nebo chorobu, a přestože byla provedena optimální korekce, zrakové vnímání je poškozeno do té míry, že jí stále způsobuje potíže v běžném životě (in Finková, Ludíková, Růžičková, 2007). To tedy znamená, že ne každý jedinec, který má zrakovou vadu, je také zrakově postižený (Ludíková, Růžičková, 2006). Definice dle Flenerové (1985, s. 11) je obecnější než definice předešlé: *„Osoby zrakově postižené jako kategorie osob vyžadující zvláštní péči jsou z hlediska speciálně pedagogického děti, mladiství a dospělí, jejichž defekt spočívá v poruše zrakového analyzátoru, a to v takovém rozsahu, že dochází k postižení zrakového vnímání v důsledku vady zraku.“*

1.1 Speciálněpedagogická klasifikace osob se zrakovým postižením

Jak bylo již výše uvedeno, postižení zraku má vliv na celou osobnost člověka. V jaké míře bude osobnost narušena, závisí na mnoha faktorech, např. na charakteru, etiologii, závažnosti zrakové vady, době jejího vzniku, trvání, a dalších (Ludíková in Finková, Ludíková, Růžičková, 2007). A právě podle těchto kritérií můžeme osoby se zrakovým postižením třídit

do určitých skupin. Existuje řada klasifikací jako oftalmologická, pro účely posudkového lékařství, sportu, vzdělávání a speciálněpedagogická, které se v této práci budeme věnovat.

Speciálněpedagogická klasifikace osob se ZP není jednotná. Tyflopédie neboli speciální pedagogika osob se ZP vychází především z medicínské klasifikace, hlavním kritériem je tedy ztráta zrakové ostrosti a omezení zrakového pole. Dalším kritériem je doba vzniku ZP, věk osoby se ZP, charakter postižení (zda je či není progresivní), případná existence dalších postižení. (Finková in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013).

1.1.1 Klasifikace dle stupně zrakového postižení

Klasifikace, jejíž kritériem je stupeň zrakového postižení, je asi nejčastěji používanou speciálněpedagogickou klasifikací osob se ZP. Rozlišujeme v ní 4 základní kategorie:

- osoby nevidomé,
- osoby se zbytky zraku,
- osoby slabozraké,
- osoby s poruchami binokulárního vidění (Finková in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013).

V následujících odstavcích jednotlivé skupiny osob charakterizujeme dle různých autorů pro porovnání přístupů těchto odborníků.

Osoby nevidomé

Ludíková (in Finková, Ludíková, Růžičková, 2007, s. 41) udává, že „osoby nevidomé jsou chápány jako kategorie osob s nejtěžším stupněm zrakového postižení a patří sem děti, mládež a dospělí, kteří mají zrakové vnímání narušeno na stupni nevidomosti (slepoty).“ Flenerová (1985, s. 9) vymezuje nevidomost takto: „Nevidomost (slepota) je ve smyslu speciální pedagogiky vada zraku, která se projevuje úplným nevyvinutím, úplnou (nebo téměř úplnou) ztrátou výkonnosti zrakového analyzátoru, a tím nemožností zrakového vnímání.“ Dotřelová (in Kraus, 1997, s. 317) vymezuje nevidomost jako „ireverzibilní pokles centrální zrakové ostrosti pod 3/60 – světlocit.“ A dále nevidomost rozděluje na praktickou, skutečnou a úplnou. V případě praktické nevidomosti je pokles centrální zrakové ostrosti pod 3/60 do 1/60 včetně nebo je binokulární zorné pole menší než 10°, ale větší než 5° kolem centrální fixace. O skutečnou nevidomost se jedná, jestliže centrální zraková ostrost klesla pod 1/60 – světlocit nebo je binokulární zorné pole pod 5° a méně i bez porušení centrální fixace. Plná nevidomost

představuje zachovalý světlocit s chybnou světelnou projekcí až po úplnou ztrátu světlocitu. (in Kraus, tamtéž).

Osoby se zbytky zraku

Do skupiny osob se zbytky zraku patří dle Flenerové (1985, s. 13) „*děti, mladiství a dospělí, jejichž vada zraku spočívá ve vadě nebo poruše zrakového orgánu takového rozsahu, že dochází k postižení zrakového vnímání na stupni zbytků zraku.*“ U zbytků zraku můžeme hovořit o hranici mezi nevidomostí a slabozrakostí. Míra zrakové ostrosti se pohybuje v rozmezí od 3/60 po 0,5/60. (Finková in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013). Ludíková (in Finková, Ludíková, Růžičková, 2007, s. 45) konstatuje, že „*speciální pedagogika pojímá kategorii osob se zbytky zraku jako jedince, jejichž zraková vada se pohybuje na rozmezí praktické slepoty a těžké slabozrakosti*“, přičemž v některých případech může být vada zraku po celý život ustálená, anebo může dojít ke zhoršení či částečnému zlepšení.

Osoby slabozraké

„*Osoby slabozraké jako kategorie osob zrakově postižených jsou děti, mladiství a dospělí, jejichž vada zraku spočívá ve vadě a poruše orgánů v takovém rozsahu, že dochází k postižení zrakového vnímání na stupni slabozrakosti*“ (Flenerová, 1985, s. 14). Dle Dotřelové (in Kraus, 1997, s. 317) je slabozrakost definována jako: „*ireverzibilní pokles zrakové ostrosti na lepším oku pod 6/18 až 3/60 včetně.*“ Slabozrakost dále dělí na lehkou, u které je zraková ostrost do 6/60 včetně a těžkou pod 6/60 do 3/60 včetně (in Kraus, tamtéž). V širším pojetí jsou za slabozraké považovány osoby, které mají orgánové postižení obou očí, které jim i za optimální brýlové korekce způsobují obtíže při běžných činnostech (Ludíková in Finková, Ludíková, Růžičková, 2007).

Osoby s poruchami binokulárního vidění

Kategorii osob s poruchami binokulárního vidění považujeme za nejvíce rozsáhlou. Tyto poruchy postihují především děti předškolního věku, ale ani u dospělých nejsou neobvyklé. Jedná se o funkční poruchy, to znamená, že je lze při včasné odhalení a správné péči zmírnit nebo dokonce úplně odstranit. To však platí pouze u dětí do 7-8 let, poté se pravděpodobnost na odstranění poruch zmenšuje. (Finková, Růžičková, Kroupová, 2010, in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013). Ludíková (in Finková, Ludíková, Růžičková, 2007, s 46) uvádí, že: „*Binokulární vidění je získaná schopnost, která se začíná vyvíjet po narození s dozráváním sítnice a její žluté skvrny. Již v průběhu prvního roku života se vyvíjí reflex konvergence,*

schopnost zaostřování předmětů, rozvíjí se mechanismy fúze a později i stereoskopického vidění. V průběhu prvních šesti let života postupně dochází k dalšímu zdokonalování, upevňování a stabilizaci jednoduchého binokulárního vidění.“ Jednodušeji lze binokulární vidění popsat jako „*současné vidění oběma očima, za jejich vzájemné spolupráce*“ (Ludíková, Růžičková, 2006, s. 8), neboli souhru očí, která vytvoří společný vjem (Štrébllová, 2002). Mezi poruchy binokulárního vidění řadíme strabismus (šilhavost) a amblyopii (tupožrakost).

U strabismu je porušeno rovnovážné postavení očí, pohledy očí nejsou rovnoběžné a to zapříčiňuje, že obrazy na sítnicích obou očí nevznikají na stejných místech, tudíž nedochází k jejich překrytí. Objevuje se dvojitě vidění (diplopie) a nevzniká prostorové vidění. (srov. Ludíková, Růžičková, 2006, Finková in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013).

Amblyopie je lékařský název pro tupožrakost. Tupožrakost je funkční vada oka, která většinou postihuje jedno oko, vzácně může být oboustranná (OFTEX, 2017). Při tupožrakosti je snížena ostrost vidění, aniž by postižené oko bylo organicky poškozeno (Hycl, 2000). Díky rozdílnému vidění tupožrakého oka a oka lépe vidoucího, přijímá mozek dva rozdílné obrazy. Mozek začne obraz z hůře vidoucího oka ignorovat, aby zamezil celkovému zhoršení vidění, případně až vidění dvojitému. To způsobí, že osoba postižená tupožrakostí vidí jen jedním okem. Mozek nezpracovává obraz z tupožrakého oka a tím oko postupně „upozaduje“ (OFTEX, 2017).

1.1.2 Klasifikace dle dalších důležitých kritérií pro speciálněpedagogickou praxi

Existují další důležitá kritéria, která mají vliv na různé oblasti života jedince se zrakovým postižením a která je třeba zohlednit při volbě speciálněpedagogické intervence. Lze tedy zrakové postižení klasifikovat:

- dle doby vzniku,
- dle etiologie,
- dle délky trvání zrakového postižení.

Klasifikace dle doby vzniku zrakového postižení

Z hlediska doby vzniku rozlišujeme, zda jde o zrakové postižení vrozené nebo získané. Vrozené vzniká před narozením jedince, kdy může mít svůj podíl na postižení dědičnost, onemocnění nebo toxikomanie matky v průběhu těhotenství, těžké mechanické poškození plodu, či další vnější vlivy (např. rentgenové záření).

Jestliže zraková vada vznikne v průběhu života, hovoříme o získaném zrakovém postižení, které může být následkem úrazu, nádorového onemocnění oka i hlavy nebo může jít o vedlejší tzv. sekundární projev jiného onemocnění. (srov. Ludíková, Růžičková, 2006, Finková in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013).

Klasifikace dle etiologie zrakového postižení

Z tohoto pohledu lze rozlišovat zrakovou vadu orgánovou, kdy je diagnostikován nález na oku nebo zrakovou vadu funkční, kdy je postižena některá ze zrakových funkcí. (Finková in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013)

Klasifikace dle délky trvání zrakového postižení

Zrakové postižení může být akutní neboli krátkodobé, chronické, tzn. takové, které přetrvává nebo recidivující, které se v určitých intervalech vrací (Finková, tamtéž).

1.1.3 Klasifikace dle postižení zrakových funkcí

Další a poslední klasifikaci, kterou zde uvedeme, vytvořila Květoňová-Švecová (2000, s. 18), která rozlišuje pět skupin poruch zraku:

- *„ztrátu zrakové ostrosti,*
- *postižení šíře zorného pole,*
- *okulomotorické problémy,*
- *obtíže se zpracováním zrakových informací a*
- *poruchy barvocitu.“*

Ztráta zrakové ostrosti

Ztráta zrakové ostrosti bývá různorodá. Osoba s touto poruchou zraku nevidí zřetelně, může mít problémy s rozlišováním detailů, ale s rozlišením velkých předmětů mít problémy nemusí. (Květoňová-Švecová, 2000).

Postižení šíře zorného pole

Při postižení zorného pole je omezen prostor, který osoba vidí a může se projevit omezení zrakové ostrosti (tamtéž). Omezené zorné pole zasahuje mnoho oblastí života člověka, např. oblast vzdělávání, která je pro speciálního pedagoga asi nejdůležitější, dále prostorovou orientaci nebo samostatný pohyb. (Finková in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013).

Okulomotorické problémy

Okulomotorické poruchy jsou důsledkem nedokonalé koordinace pohybu očí. Problémy nastávají při sledování předmětu, který se pohybuje, při uchopování předmětu a s přesně mířenými pohyby (Květoňová – Švecová, 2000).

Obtíže se zpracováním zrakových informací

Obtíže se zpracováním zrakových informací vznikají v důsledku poškození zrakových center v mozku. „*Objevují se problémy s interpretací zrakové informace a jejím spojením s ostatními smyslovými vjemy při vytváření zrakového obrazu.*“ (Květoňová-Švecová, 2000, s. 19)

Poruchy barvocitu

Barvocit je schopnost oka rozlišovat různé délky elektromagnetického vlnění a vidět je jako barvy (Květoňová-Švecová, 2000). Oko je schopno zachytit a rozpoznat vlnové délky v rozsahu 380-750 nm. Barevné vidění zajišťují čípky. Pokud nejsou schopny rozlišit konkrétní vlnovou délku, chybí například čípkové pigmenty určitého typu, nebo jedinec žádné čípkové pigmenty nemá, pak je barevné vidění narušeno a osoba není schopna identifikovat některou z barev, přičemž ostatní vnímá, anebo vnímá svět v šedé škále (totální barvoslepost). (Finková in Ludíková, Finková, Kroupová, 2013).

2 LITERATURA

Jelikož se v této práci věnujeme literatuře, je třeba si tento pojem objasnit. Pojem „literatura“ má svůj historický vývoj, prošel mnoha proměnami a dosud nebylo dosaženo shody v jeho definování. Mnoho autorů zabývajících se teoretickou problematikou literatury vymezuje pojem různě. Níže uvádíme nejvhodnější definice pro účel práce.

Slovo *litteratura* pochází z latiny (lat. *Littera* = písmeno) a znamenalo písmo nebo abeceda (Peterka, 2007).

Nejobecnější význam slova nalezneme v encyklopediích, které jej nejčastěji chápou jako „soubor textů“. Některé encyklopedie zdůrazňují, že do oblasti literatury je nutno zařadit všechny projevy vyjádřené slovy, tedy nejen psané texty, ale také ústní slovesnost. Takové chápání pojmu však nerozlišuje mezi literárním dílem (naukovým či uměleckým) a právním dokumentem (např. smlouvy apod.). (Petrů, 2000)

Peterka (2007) uvádí dvě základní roviny definování literatury. V širším významu jsou to veškeré *písemnosti* (např. zákoník, encyklopedie, učebnice, kuchařka). V užším pak představuje *písemnictví*, tedy soubor jazykových projevů (textů) zaměřených na čtenářský zážitek z obsahu i formy. V tomto významu lze používat označení literární slovesnost či krásná literatura. Peterka rovněž zmiňuje, že do pojmu literatura je nutno zařadit i předliterární (ústní) slovesnost.

2.1 Funkce literatury

Jazykové projevy mají svůj účel (neboli funkci), který se promítá do jejich struktury a pojetí stylu díla. V podstatě má každý slovesný projev informativní, estetickou a formativní, přičemž hierarchie funkcí určuje, o jakou literaturu se jedná.

Funkce informativní má dominantní postavení například v literatuře naukové, jde o schopnost literárního díla poskytnout čtenáři určité věcné informace.

Estetická funkce umožňuje vytvoření podmínek pro estetický prožitek literatury. Je základní funkcí krásné literatury neboli beletrie.

Funkce formativní znamená, že literární dílo má schopnost formovat postoje vnímatele a následně jeho jednání. Dominantní zastoupení má v publicistice, autor se snaží přesvědčit čtenáře o nutnosti určitého hodnocení. (Petrů, 2000)

2.2 Literární druhy a žánry

Tak jako v jiných oborech i v oblasti literatury existuje klasifikace určitých jevů, která nám pomáhá se v jednotlivých jevech lépe vyznat, lépe je pochopit a zařadit je do dané struktury. Pro české prostředí je typické rozlišování na druhy a žánry.

Teorii a historií literárních druhů a žánrů se zabývá literárněvědná disciplína nazývaná genologie. Nejjobecnější úroveň genologické klasifikace zauímají literární druhy, kterých je omezený počet, a které vystihují nejtypičtější principy literatury. Konkrétnější úroveň reprezentují literární žánry, kterých je několik desítek. Vycházejí volně z literárních druhů, mají obvykle svého „vynálezce“ i specifického adresáta, svůj vývoj zahrnující jak čas svého vrcholu, tak i čas ústupu. V rámci žánrů můžeme rozlišovat žánrové varianty a případně také žánrové formy. Např. literární druh – epika, literární žánr – román, žánrová varianta – historický román, žánrová forma – korespondence. (srov. Peterka, 2007, Petřů, 2000)

V některých případech mají literární žánry geneticky a esteticky těsnější vztahy a vytvářejí tak žánrové oblasti jako je literatura umělecká a populární, literatura pro děti a mládež, literární fantastika, folklorní slovesnost, faktografická literatura, literární komika. Uspořádání (Strukturace) literatury do žánrových oblastí je výrazně volnější než uspořádání do literárních druhů. (Peterka 2007)

Genologický status textu ovlivňuje očekávání čtenáře, způsob čtení a interpretaci. Například od lyrické básně čtenář nemůže očekávat napínavý příběh, od tragédie pohodu a relaxaci, od říkadla hlubší smysl apod. Avšak je nutné zmínit, že existují texty žánrově nevyhraněné nebo texty záměrně žánrově smíšené. (Peterka, 2007)

Petřů (2000, s. 74): „*Rozlišujeme díla rozvíjející příběh ve formě vyprávění (epika) nebo jevištního předvedení (drama) a díla, zachycující takovou skutečnost, která reflektuje spíše (stav).*“ Petřů (tamtéž) se domnívá, že pro to, abychom odlišili epické a dramatické dílo od díla lyrického postačuje rozlišení na principu *děj : stav*. Zároveň však upozorňuje, že běžně dochází k prolínání epiky a lyriky i lyriky a dramatu. Podstatné je, co tvoří základ konkrétního díla, jaké strukturní rysy dominují.

Peterka (2007) se přiklání k dvoupásmovému pojetí literárních druhů jako dvou triád:

- klasické – epika, lyrika, drama,
- neklasické – próza, poezie, drama.

Níže uvádíme klasickou klasifikaci literárních druhů a jednotlivé žánry spolu s jejich stručným definováním.

2.2.1 Epické žánry

V teorii literárních žánrů je běžné rozdělovat epiku dle vnějšího znaku – rozsahu na velkou, střední a malou.

Velká epika

- Epos – nejstarší epický žánr známý již od antiky; chronologické vyprávění událostí; většinou veršovaný, jedna či několik hlavních postav; vypravěč nevstupuje do děje, zachovává objektivitu vyprávění;
- Epopej – několik eposů spojených hlavními postavami nebo návazností příběhu; dnes název označuje i vícedílné románové dílo;
- Román – prozaické vyprávění, které má složitý a rozvětvený děj (vedle hlavní dějové linie připouští i linie vedlejší či existenci epizodních příběhů, které mají v rámci děje do jisté míry samostatné postavení); dává možnost zachytit velké časové úseky; vypravěč do děje různým způsobem vstupuje; Franz K. Stanzel rozlišuje román autorský (vypravěč jako pozorovatel), ich román (vypravěč nejen nahlíží, ale i vstupuje do vyprávěného děje) a román postav (není pojat jako vyprávění, ale jako obsah vědomí);
- Legenda – na pomezí velké a střední epiky; rozsáhlé veršované nebo kratší prozaické legendy; zpráva o životě světce; dva druhy – zachycení celého života světce nebo jen jeho vrcholné fáze (umučení a vstoupení do nebe); (Petrů, 2000)
- Mýtus (báje) – původně posvátný, anonymní příběh, tradovaný ústně, vystihující události, jejichž základ může být zčásti historický; vysvětluje jevy za hranicí rozumového poznání jako např. vznik světa, bohů, lidí, smysl života a smrti; objevují se postavy reálné, ale i nadpřirozené bytosti (bůh, démon), které mají lidské potřeby a starosti; (srov. Peterka 2007, Petrů 2000)

Střední epika

- Povídka – vymezuje se opozicí k románu a novele; stavba povídky je poměrně volná; časově i tematicky méně rozvětvená než román, ale připouští odbočení od hlavní dějové linie i začlenění epizody, typický je menší dějový spád; obsahuje popisné části;
- Novela – převažuje prozaická forma (jako u povídky), potlačena fantazie, důraz na realistické chápání života; jednodušší vyprávění než v povídce, bez epizod a vedlejších příběhů, obsahuje jeden zvrat situace a překvapivou pointu, malý počet postav, které neprocházejí vývojem; zvláštní typ – rámcová novela (jeden příběh zvolený jako rámec motivuje vyprávění dalších příběhů postav rámcového příběhu);

- Romaneto – odlišný charakter příběhu; tématem je tajemství; v jiných literaturách považováno za žánrovou variantu novely;
- Pohádka – původně žánr ústní lidové slovesnosti; hrdina má obtížný úkol, jehož splněním má dosáhnout odměny; různé fantastické bytosti nebo předměty hrdinovi pomáhají nebo naopak brání ve splnění úkolu; postavy se nevyvíjejí, reprezentují určité životní postoje a lidské vlastnosti; pohádkové postavy ani příběhy nejsou vázány na konkrétní historickou skutečnost;
- Pověst – bývá spojena s určitou osobou, lokalitou, stavbou apod. a není vyloučena vazba s historickou skutečností (tak jako u mýtu); obsah má fantastickou podobu; (Petrů, 2000)

Malá epika

- Bajka – stručný alegorický příběh s morálním poučením; často jsou postavami bajek zvířata; bývá zcela nebo alespoň zčásti humorná;
- Parabola (přirovnání) – má rovněž alegorickou formu a směřuje k morálnímu poučení, které nebývá vysloveno, ale má vyplynout ze správného pochopení příběhu; nebývá humorná;
- Anekdota – nejmenší útvar malé epiky; vyvolaná událost skončí nečekanou komickou pointou; je dnes jediným produktivním žánrem ústní slovesnosti; (Petrů, 2000)

Publicistika

Označení publicistika zahrnuje skupinu žánrů, které stojí na pomezí krásné literatury (beletrie) a naukové literatury. Publicistika má svůj vlastní styl a zachycuje reálně existující skutečnost, avšak určité způsoby interpretace této skutečnosti ji s beletrií sblíží.

- Cestopis – někdy věcné a systematické informace, jindy zpráva o autorových prožitcích z cestování, napsaná jazykovým stylem blížícím se umělecké literatuře;
- Reportáž – snaha o objektivní poskytnutí věcných informací o jakémkoli tématu; jsou známé i reportáže pojaté umělecky;
- Fejeton – krátký úvahový text, který vyjadřuje autorův subjektivní vztah k předkládané otázce či situaci, bývá tištěn pod čarou na dolním okraji stránky;
- Kurzíva – od fejetonu se liší objektivnějším přístupem autora, typem písma a menším rozsahem;
- Sloupek – stručný rozbor nějaké odborné otázky; tiskne se jako úzký sloupec většinou na okraji stránky;

- Zpráva – podává objektivní informace;
- Komentář – zpráva, k níž je připojeno autorovo hodnocení z různého hlediska;
- Úvodník – zvláštní typ komentáře; vyjadřuje hodnocení události celé redakce (nejen jednotlivého autora); má v novinách své stálé místo na první straně;
- Referát – poskytuje informace o skutečnosti např. o knize, výstavě, sportovní akci apod.; autor skutečnost také mírně hodnotí;
- Recenze – převládá hodnocení skutečnosti např. knihy, výstavy, sportovní akce apod., obsahuje i informační složku, ale v menším rozsahu;
- Medailón – subjektivní pohled autora na významnou osobnost;
- Nekrolog – hodnocení osobnosti při události jejího úmrtí;
- Interview – informace o konkrétní osobnosti získané rozhovorem;
- Polemika – odlišný názor na určitý publikovaný publicistický článek;
- Replika – reakce na polemiku;
- Kázání (homilie) (Petrů, 2000).

2.2.2 Lyrické žánry

„Lyrika vyjadřuje vnitřní svět básníka – emoce, nálady, představy, myšlenky, postoje. Na rozdíl od epiky a dramatu promlouvá lyrik především sám za sebe, čtenářský kontakt s autorem je zde relativně nejbezprostřednější, nejúplnější. Bývá proto tradičně charakterizována jako druh subjektivní či impresivně-expresivní, jako výraz životního naladění; někdy se za její typické znaky považuje i výstřednost a přehánění (Culler). Lyrika umocňuje (i zvětšuje) okamžik. Výrazovým prostředkem je verš. Typická je první osoba JÁ/MY. Příznačné je rovněž oslovení adresáta (lyrické TY), jímž bývá někdy sám lyrický subjekt. Charakteristickým znakem lyriky je dezautomatizace běžného jazyka v zájmu zvukových kvalit slova i významové mnohoznačnosti.“ (Peterka, 2007, s. 250)

Oproti jiným literárním druhům má blízko k hudbě. (Peterka, 2007)

Lyrickoepické žánry

Základním kritériem pro rozlišení lyrickoepických žánrů je tematika. (Petrů, 2000)

- Balada – kratší lyrickoepická báseň vyjadřující beznadějný boj člověka s přírodními silami nebo sociálními vztahy; děj má rychlý spád, vrcholí tragicky – většinou smrtí hlavní postavy; původ má v ústní lidové slovesnosti;

- Romance – rovněž kratší lyrickoepická báseň, na rozdíl od balady má nejčastěji optimistický romantický obsah;
- Básnická povídka – veršované vyprávění kratšího až středního rozsahu; obsahuje hlavní postavu a dramatickou zápletku;
- Idyla – představuje oblast venkovského a harmonicky pojatého života; (srov. Petrů 2000, Peterka 2007)

Lyrické žánry

Na kritériu tematiky je založena i oblast čistě lyrické poezie.

- Píseň – báseň typická citovostí, výrazovou prostotou a zpěvností, lyrická poezie má v písni, resp. v hudbě své kořeny; rozlišuje se píseň lidová a umělá (duchovní a světská);
- Poezie mluvní – protiklad písni;
- Óda – oslavná báseň, chvalozpěv;
- Hymnus – báseň oslavující nejvyšší hodnoty (antické bohy, vlast, panovníky apod.); souvisí s ním novodobá hymna – reprezentativní píseň, která symbolizuje národ a stát;
- Elegie – žalozpěv, lítostná báseň vyjadřující ztrátu a odloučení;
- Žalm – biblický text vyznačující se nejen oslavnými motivy, ale i projevy smutku a kajícího;
- Haiku – žánr japonské lyriky, ve třech verších líčí okouzlení přírodou, náladu okamžiku;
- Modlitba – lyrika (původně orální) k náboženským obřadům, kterou věřící vyjadřují své prosby a vděčnost;
- Litanie – prosebná báseň s monotónním laděním původně určená k bohoslužbám, rozdělená do dvou hlasů – pro kněze a věřící;
- Sonet – lyrická báseň s ustáleným souborem rýmů; má čtrnáct veršů (většinou dvě čtyřverší a následně dvě trojverší); uvnitř graduje, a proto se hodí k vyjádření vášnivého citu. (srov. Petrů 2000, Peterka 2007)

Klasifikace novější lyriky je založena na tematice celých sbírek, rozlišuje se tedy lyrika přírodní, sociální, politická, milostná, reflexivní, satirická, intimní apod. (Peterka 2007)

2.2.3 Dramatické žánry

„Drama je literární druh existenčně spjatý s divadlem, který znázorňuje konfliktní jednání postav.“ (Peterka, 2007, s. 255) Text dramatu je určen především k realizaci na jevišti (k inscenaci). Je rozdělen na hlavní a vedlejší, přičemž vedlejší text obsahuje informace důležité

pro inscenaci hlavního textu, např. seznam postav s jejich charakteristikami, určení místa, času děje, režijní poznámky apod. Tato roztržitost textu může na čtenáře působit rušivě.

Hlavním znakem dramatického konfliktu je emociálně napjatá lidská situace, projevují se rozdílné charaktery, zájmy, životní problémy. U postav dochází k sebevyjádření, ale ne vždy k jednání. Konflikt je řešitelný nebo neřešitelný. (Peterka, 2007)

- Tragédie – jednání zobrazující mravní konflikty, které vede k vážným důsledkům, je spojeno se smrtí hrdiny – nese odpovědnost za svou volbu; (Peterka, 2007)
- Komédie (veselohra) – skutečnosti, konflikty a postavy jsou předváděny tak, aby vynikla jejich směšnost, konflikty končí smírně, primárně má pobavit diváka; (Petrů, 2000)
- Liturgické drama – jednoduché scénky o hlavních tématech křesťanské vírouky založené na dialozích;
- Knižní drama – výstavbou a stylem se podobá básnické skladbě, románu nebo eposu, očekává se vnímání čtením;
- Libreto – slovesný podklad k hudebně dramatickým dílům; (Peterka, 2007)
- Činohra – spojení tragického a komického;
- Opera – spojení dramatického textu s hudbou, určena náročnějšímu publiku;
- Opereta – schéma operety bývá jednoduché, určena pro širokou veřejnost, před dějovou složkou jsou upřednostněna sólová zpěvní a taneční vystoupení;
- Revue – děj slouží jen pro uskutečnění sólových zpěvních, hudebních a tanečních vystoupení;
- Muzikál – vzrušující, optimisticky završený příběh, každá jeho složka (mluvená, zpěvní, taneční, hudební) je plně funkční a tvoří děj; ve svých počátcích čerpal z literárních děl, která měla nezpochybnitelnou uměleckou hodnotu, později bylo klíčové zvýraznění vnějších efektů (výtvarné pojetí inscenace, zapamatovatelnost líbivých melodií apod.); (srov. Peterka, Petrů)
- Melodram – spojení slova a hudby, obě složky mohou být vnímány samostatně, avšak jejich spojení umocňuje prožitek;
- Rozhlasová hra – užívá se ve dvojitě významu – jako dramatický text, který předpokládá výhradně akustickou inscenaci, a jako vlastní inscenace s hlasy herců a dalšími audiálními efekty, obvykle se vejde do čtyřiceti pěti minut vysílání, jde např. o aktuální reportážní a dokumentární útvary, životopisné, historické hry, pohádky atd.; (Peterka, 2007)

- Filmový scénář – slovesná předloha filmových a televizních děl, režisér a někdy také herci jej mohou i v průběhu natáčení výrazně upravovat, tím se stávají spoluvůrci scénáře; (srov. Peterka, Petrů)
- Televizní seriál – dramatický text na pokračování zprostředkovaný televizním vysíláním, existují seriály s otevřeným příběhem sledujícím vývoj postav a lidských vztahů v čase, ale i uzavřené příběhy sjednocené především postavami a žánrem (Peterka, 2007)

3 KOMPENZAČNÍ POMŮCKY KE ČTENÍ

V úvodu třetí kapitoly je nutné se obeznámit s pojmem kompenzační pomůcka. Za kompenzační pomůcku pro osoby se zrakovým postižením lze považovat: „*jakýkoliv nástroj, přístroj a zařízení, který je speciálně upravený a vyrobený tak, aby svými vlastnostmi alespoň malou měrou kompenzoval zrakové postižení jedince či zvýšil funkci jeho zrakového aparátu.*“ (Mojžíšová, Dvořáčková, 2016, in Beneš, 2019, s. 70) Veškeré přístroje, zařízení a pomůcky, které osobám se zrakovým postižením alespoň do jisté míry kompenzují narušené zrakové vnímání lze nazvat jedním slovem tyflotechnika. (Kroupová, in Kroupová 2016) Ludíková vymezuje tyflotechniku jako: „*obor, který skrze technické pomůcky, přístroje a zařízení pomáhá osobám se zrakovým postižením kompenzovat jejich informační deficit (vzniklý na základě omezení nebo ztráty zrakové percepce), a to v co nejvyšší možné míře.*“ (In Kroupová, 2016, s. 89) Kroupová (tamtéž) dodává, že kompenzační pomůcky napomáhají integraci osob se zrakovým postižením do společnosti.

Dnes existuje množství kompenzačních pomůcek, které usnadňují uživatelům se zrakovým postižením běžně fungovat v každodenním životě (pomůcky pro domácnost, orientaci a pohyb v prostředí, volný čas a sport, vzdělávání apod.). Rychlému rozvoji kompenzačních pomůcek přispívá především rozvoj informačních a komunikačních technologií. (Bubeníčková in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019) Jak již napovídá název kapitoly, v následujících řádcích se budeme zabývat pouze pomůckami, které mají možnost osoby se zrakovým postižením využít při čtení.

Společným znakem všech omezení vyplývajících ze snížené zrakové percepce je neschopnost nebo omezená schopnost získat nezbytnou informaci. Tudiž všechny kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením napomáhají k získání určité informace. Umožňují zvětšit předlohu, zlepšit kontrast, upravit nastavení barev nebo informaci zprostředkovávají v jiné podobě, při které lze využít náhradní smysly – sluch a hmat.

Bubeníčková (in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019) vysvětluje, že je velice nevhodné dělit kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením dle rozsahu postižení zraku (např. pomůcky pro slabozrakost), jelikož mnoho pomůcek kompenzuje snížené zrakové vnímání více způsoby. Nelze se v členění kompenzačních pomůcek vázat ani na mezinárodní klasifikaci zrakového postižení, protože na kvalitu vidění má vliv nejen zraková ostrost a zúžení zorného pole, ale spousta dalších příznaků jako např. kontrastní citlivost (světloplachost, šeroslepost), schopnost rozlišovat barvy, vnímání hloubky, schopnost lokalizovat, fixovat

předměty, sledovat je v pohybu apod. A je třeba, aby při výběru vhodné kompenzační pomůcky byly brány v úvahu veškeré příznaky.

Dle Bubeníčkové (in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019) lze obecně kompenzační pomůcky rozdělit dle oblastí každodenního života, ve kterých jsou využívány:

- pomůcky k uspokojování základních životních potřeb (hygiena, výběr oblečení, příprava pokrmů, úklid domácnosti apod.)
- pomůcky k orientaci a pohybu v prostoru,
- pomůcky k získávání a zpracování informací (čtení, psaní, komunikace apod.)

V této práci se tedy budeme zabývat třetí skupinou pomůcek.

Další možnou klasifikací kompenzačních pomůcek pro osoby s postižením zraku je jejich rozdělení na:

- pomůcky optické a optoelektronické,
- pomůcky dle poskytovaného vjemu – hmatové, hlasové, zvukové a akustické,
- pomůcky dle konstrukce a konstrukčních prvků – mechanické a elektronické,
- pomůcky dle způsobu použití – samostatné nebo přídavné (nefungují bez jiného zařízení)
- pomůcky přenosné a nepřenosné
- pomůcky dle množství funkcí – jednoúčelové a víceúčelové.

Bubeníčková (in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019) upozorňuje, že pomůcka bude plně k pomoci uživatele pouze v případě, že se naučí využívat všechny její funkce. Před jejím pořízením je důležité se s pomůckou seznámit, vyzkoušet si práci s ní, případně práci s ní nacvičit a také osvojit si speciální postupy, při kterých se pomůcka využívá. Uživatel pomůcky může pro tyto činnosti využít sociální rehabilitaci (registrovanou sociální službu definovanou zákonem č. 108/2006 Sb.).

Níže uvedené pomůcky jsou pro lepší představu vyobrazeny v příloze č. 1, 2 a 3 této práce.

3.1 Optické pomůcky

Optické pomůcky patří mezi nejznámější a nejčastěji užívané kompenzační pomůcky pro osoby se zrakovým postižením. Podle Bendové, Jeřábkové a Růžičkové (2006) by optická pomůcka měla splňovat čtyři hlavní principy, aby s ní uživatel mohl úspěšně pracovat.

1. Pomůcka by měla být lehce ovladatelná.
2. Měla by být dodržena stálá vzdálenost od očí, ideální je její umístění ve stojanu nebo na hlavě.
3. Neměla by bránit použití rukou k dalším činnostem.
4. Důležité je dobré osvětlení a kontrast pracovního předmětu.

3.1.1 Lupy

„Lupy představují spojná skla zvětšující do blízka ve zvětšení od 1,5 x (jejich optická mohutnost činí + 6,0 dioptrií) do 20 x (s optickou mohutností + 80,0 dioptrií). Hodnota velikosti zvětšení odpovídá čtyřnásobnému počtu dioptrií (např. 4 x zvětšující lupa má přibližně + 16,0 dioptrií).“ (Moravcová, 2004, s. 100)

Lupa se doporučuje především uživatelům se slabozrakostí s vížem 6/25–6/60. (Bendová, Jeřábková a Růžičková, 2006)

Na trhu již existuje spousta typů a variací lup. Běžným materiálem pro výrobu lup je dnes plast, výhodou je sice jejich nízká hmotnost, za to jsou však velice náchylné k poškrábání. (Bendová, Jeřábková a Růžičková, 2006) Karásek (in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019) konstatuje, že: *„práce s lupou vyžaduje dobrou jemnou motoriku a systematickou orientaci v textu.“*

Lupy stojánkové

Stojánkové lupy slouží osobám, které mají problém s udržení čočky v neměnné vzdálenosti nad textem. Čočka se nalézá na stojánku nebo v průhledné objímce, která tvoří stěnu se základnou na textu. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019) Výrobci lup nabízejí několik variant:

- **Lupy stojánkové bez osvětlení** – čočka se nalézá na stojánku nebo v průhledné objímce, která tvoří stěnu se základnou na textu; ke čtení a psaní kratších textů; nutnost doplňujícího osvětlení;
- **Lupy stojánkové s osvětlením** – oblíbené u osob s vysokou potřebou světla (obyčejné, halogenové, LED) a kontrastu; skládá se z rukojeti s osvětlením, na které je umístěna vyměnitelná objímka s čočkou, objímka tvoří stěnu základny na textu; ke čtení krátkých textů jako jsou složenky, faktury apod.;

- **Lupy s ohebným stojánkem a osvětlením** – lze různě nastavit polohu čočky v prostoru; ke čtení a psaní krátkých textů a drobným sebeobslužným činnostem;
- **Lupy stojanové s kloubovým a tvarovatelným ramenem** – výhodou je velký pracovní prostor pod čočkou; čočkou lze otáčet kolem ramene; variabilita polohy čočky zajišťuje vhodné nastavení vzdálenosti od pracovního objektu a polohy vůči očím; má mnohostranné využití. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Lupy do ruky

Výhodou lup do ruky je jejich snadná přenosnost, díky ní jsou velice oblíbené, neboť je uživatel může používat nejen doma a na pracovišti, ale také při cestování. Její užívání však vyžaduje schopnost udržet lupu v konstantní vzdálenosti nad textem. Lupy do ruky jsou určeny především ke čtení krátkých textů (faktury, složenky, dopisy, nápisy na domovních zvoncích, na zboží v obchodech apod.). (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

- **Lupy do ruky bez osvětlení** – nutnost doplňujícího osvětlení; některé modely mají obdélníkový tvar a poskytují tak větší zorné pole; na trhu existuje i lupa s výklopným stojánkem z drátěných opěr (kombinace lupy do ruky a lupy stojánkové);
- **Lupy do ruky s mechanickým osvětlením** – pro uživatele, kteří potřebují mít lupu neustále u sebe a občas si na čtený text posvítit (obyčejným nebo LED osvětlením);
- **Lupy do ruky s automatickým osvětlením** – úsporné LED osvětlení se rozsvítí automaticky při uchopení rukojeti lupy a při jejím puštění se také automaticky vypne; akumulátor se nabíjí připojením na adaptér; samovolnému rozsvícení při přenosu lupy zabráňuje pevné pouzdro; (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Lupy předsádkové

- **Lupy předsádkové na brýle laboclip** – tvořeny ramenem s obdélníkovými nebo kruhovými čočkami, které se upevňuje na brýlovou obrubu; možnost vyklápění čoček do prostoru; na trhu jsou dostupné monokulární i binokulární; slouží zejména ke čtení, ale i k psaní a drobným sebeobslužným činnostem;
- **Lupy hlavové** – součástí je plastový pásek zakončený suchým zipem, jehož pomocí se upevní na hlavu; poskytují větší zorné pole; mají všestranné využití, ale maximální zvětšení 3,5krát, lze zakoupit i s LED osvětlením. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Lupy závěsné vyšívací

Lupa se zavěšuje kolem krku uživatele a základnou je opřena o jeho hrud'. Díky velkému zornému poli se využívá ke čtení, psaní, drobným sebeobslužným činnostem či různým ručním pracím. Je možné lupu doplnit o LED osvětlení. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Hyperokulární čočky

Hyperokulární čočka je lupová čočka, kterou optik v požadovaném zvětšení zabrousí do brýlové obruby. Hyperokulár lze použít pouze v monokulárním provedení. Čočku je třeba udržet v neměnné vzdálenosti od textu. To znamená, že při čtení se pohybuje buď textem a poloha hlavy se nemění nebo hlavou při stále stejné poloze textu. Pomůcka se využívá ke čtení běžných textů. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Řádkové lupy (tyčinky), hranoly a polokoule

Tyto typy lup se přikládají přímo na text. Horní část je zakřivena, aby soustředila světlo z okolí do lupy. Řádkové lupy většinou pokryjí celý řádek textu. Řádkové lupy a polokoule mohou být doplněny o linku nebo podlouhlý výřez, který usnadní sledování textu v řádku. K lupě ve tvaru hranolu může být přidáno doplňkové osvětlení nebo lupa, díky které lze dosáhnout většího zvětšení. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

3.1.2 Optické systémy monokulární a binokulární

Monokuláry

Uplatní se především k dívání se do dálky a čtení nápisů jako jsou názvy ulic, informační cedule apod., ale také je lze využít k dívání se na blízko při psaní a čtení. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

- **Prizmatický monokulár** – mezi uživateli nejoblíbenější pro svou vysokou kvalitu obrazu a jemné a plynulé ostření od minimální vzdálenosti až do velkých dálek; zahrnuje i možnost tlumení nadbytečného světla; zařízení lze změnit v mikroskop nasazením předsádky s čočkou, takovéto velké zvětšení umožňuje číst i osobám s centrálním výpadkem v zorném poli;
- **Turmon (Monofold 8x21)** – monokulár vhodný k cestování díky své skladnosti. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Galileiho systém

Využívá se k dívání se do dálky i do blízky. K dívání se do dálky pomáhá zabudovaný dalekohled do brýlí (dalekohledové brýle). Pro čtení je třeba nasadit předsádku, která je tvořena spojnými čočkami (lupovými brýlemi). Čočka může být v předsádce pevně zabudovaná nebo odklopná. Brýle lze vyrobit pro konkrétního uživatele podle předpisu oftalmologa. Tento systém se používá i binokulárně. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

V binokulárním provedení se jedná o dva typy pomůcek dle využití do dálky nebo do blízky. „*K dívání do dálky a využití při běžné zrakové práci jsou dostupné pod označením **tele-med (dalekohledové brýle)**, ke čtení **rido-med (lupové brýle)**. Tubusy s optikou osazené na speciálním brýlovém rámu umožňují vycentrování tubusu horizontálním posunem po rámu. **Vycentrování a ostření se provádí pro každé oko zvlášť.***“ (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Posuvný systém

Posuvný systém slouží k dívání se do dálky, sledování televize, čtení, psaní a různým drobným činnostem. Je tvořen brýlovou obrubou, na které jsou upevněny dvě řady čoček. Čočky přední řady lze vysouvat pomocí aretačních koleček umístěných po stranách brýlové obruby. Čočky je možné vysouvat pro každé oko zvlášť. Na trhu nalezneme systém **Max Event**, který je určený k dívání do dálky, **MaxTV**, který usnadňuje sledování televize a **MaxDetail**, který je vhodný k práci s detaily. Pomůcky mají elegantní vzhled a nenamáhají zrak, avšak jejich maximálně dvojnásobné zvětšení omezuje okruh možných uživatelů. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Keplerův systém

Díky plynulému přeastřování umožňuje vidění v různých vzdálenostech. Využívá se ke čtení, psaní, ale především k dívání do dálky v monokulárním provedení (zvětšení 2,8 až 6krát). V binokulárním provedení lze použít pouze malá zvětšení (méně než 3krát), jelikož systém vyžaduje vyšší zrakovou námahu. Keplerův systém je tvořen tubusy s optikou zabudovanými do brýlí nebo připevněnými na speciálním brýlovém rámu, přičemž vycentrování se provádí horizontálním posunem tubusu po rámu. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

3.2 Doplnkové pomůcky

Stojany s držákem na lupy

Slouží k nastavení lupy v prostoru. Lupu si tak může uživatel nastavit dle svých potřeb, tudíž vznikne více možností jejího užití. Stojan lze postavit na stůl nebo přichytit svorkou k desce stolu. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Sklopné desky

Zvyšují čtenářské pohodlí díky možnosti nastavení sklonu desky a zarážce pro text umístěný na desce. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Osvětlení

Nesmíme opomenout vhodné osvětlení, které má svůj podíl na kvalitě zrakového vnímání. Některé pomůcky osvětlení obsahují, k jiným je možné osvětlení připevnit. Karásek (2019) vymezuje tři základní kritéria pro výběr stolní lampy: „*neprůsvitné stínítko otočné kolem ramene, ohebné rameno a možnost regulace intenzity světla.*“ Při užívání příloží lupy je možné využít osvětlení připevněné na čele uživatele. A kapesní osvětlení pomůže při cestování. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Filtrové brýle

Filtr v brýlích je ochranou sítnice před negativními vlivy záření. Zlepšuje zrakové vnímání při čtení a orientaci v prostoru. „*Tlumí nadměrné světlo, upravuje barevné vnímání, zvýrazňuje kontrast, prokresluje detaily, prohlubuje zorné pole a chrání proti oslnění při světloplachosti. Filtrové brýle se dodávají v brýlové obrubě s bočnicemi nebo jako filtry zasazené do klasické brýlové obruby (nedioptrické i dioptrické). K dostání jsou i filtry jako předsádky na brýle.*“ (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

3.3 Optoelektronické pomůcky

Elektronické pomůcky jsou v dnešní době oblíbené, avšak některé jsou složitější na obsluhu, a proto je potřebný odborný zácvik. (Karásek in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

3.3.1 Elektronické lupy nepřenosné stolní

Poskytují zvětšení, které nelze běžnými optickými pomůckami dosáhnout. Skládají se z monitoru nebo televizní obrazovky, kamery připevněné na stojanu a čtecího pultu. Některé lupy obsahují vlastní osvětlení, u jiných je potřeba vhodné doplňkové osvětlení upevnit

na rameno lupy. Většina kamer umí pracovat ve fotorežimu v plnobarevném zobrazení nebo v odstínech šedi a v textovém režimu (kontrast černá – bílá) v negativu nebo pozitivu. U dražších typů lup je možnost kontrastního zobrazení v několika barevných kombinacích. (Moravcová, 2004)

Lupa ClearView C (CVC)

Prvky, ze kterých se lupa skládá lze sestavit na různé způsoby dle potřeb uživatele. Předlohu kamera lupy zachycuje z pohyblivého čtecího pultu a zvětšenou ji zobrazuje na monitoru. Součástí lupy je dálkový ovladač sloužící k přepínání různých funkcí (zapnutí/vypnutí, volba režimu zobrazení či zvětšení předlohy aj.) Existuje více modelů lupy CVC. Model **CVC HD** je rozšířen o další funkce (lepší kvalita obrazu, vodící linky/čtecí okno, vypnutí automatického zaostřování aj.) a oproti modelu **CVC One** (zvětšení 2,4x až 27x na monitoru 21,5") poskytuje zvětšení 1,5x až 75x na monitoru 24". Dále např. lupa **CVC Flex**, která nedisponuje čtecím stolkem, ale umožňuje používat plochu stolu pro umístění předlohy. **CVC 24 HD Speech** obsahuje hlasový výstup (snímaný text je transformován do hlasové podoby). (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Lupa ACUITY OCR 22

Lupa je vybavena Full HD kamerou s automatickým ostřením, díky níž uživateli poskytuje velmi kvalitní a ostrý obraz, který se zobrazuje na polohovatelném dotykovém displeji 22". Uživatel má možnost výběru z 20 kontrastních režimů pro čtení textu. Při snímání obrázků a fotografií lze vybrat ze dvou nabízených foto režimů (plnobarevného nebo jednobarevného). Touto lupou lze předlohu zvětšit 2,2 x až 65x. Velký posuvný stůl umožňuje prohlížet materiály i ve formátu A3. Lupa je schopna automaticky detekovat jazyk a přečíst tak snímaný text hlasem. Lze ji ovládat pomocí dálkového ovladače nebo dotykového displeje. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

3.3.2 Elektronické lupy přenosné

Elektronické přenosné lupy k monitoru/PC (PRISMA, ClearNote HD)

Tyto typy lup vytvářejí velký pracovní prostor, neboť je kamera umístěna nad pracovní plochou. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

PRISMA se skládá z ohebného ramene (obsahujícího kameru) spojeného kloubem s podložkou. V kombinaci s 21" monitorem zvětšuje maximálně 52x. Při čtení uživatel

posunuje textem. Režim čtení textu je černobílý, obrázky a fotografie lze prohlížet v plnobarevném režimu. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

ClearNote HD umožňuje zároveň se zvětšenou předlohou na počítačovém monitoru sledovat i obraz prostředí Windows. Lupa dokáže zachytit a zvětšit i vzdálené objekty (např. text na školní tabuli). Uživatel si pro čtení může zvolit kteroukoli z 16 barevných kombinací. Také u této lupy slouží k sledování fotografií plnobarevný režim. Předlohu lze pomocí lupy zvětšit až 40x. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Elektronické přenosné lupy ručně vedené (TVi Color, Birley Color)

Lupy svým tvarem a velikostí připomínají počítačovou myš. Je možné je připojit k televizoru nebo počítači, zvětšený obraz je zobrazen v barvách nebo v černobílé. Při čtení uživatel posouvá lupou po řádcích textu. Umožňují přečtení obtížně dostupných textů (krabička od léků, hřbet knihy apod.). Jsou jednoduché na obsluhu. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

Elektronické přenosné lupy s integrovaným displejem

Tyto varianty lup se skládají ze zařízení obsahujícího kameru, která snímá předlohu, a displej, na kterém se mnohonásobně zvětšená předloha zobrazuje. Některé typy umožňují připojení k televizoru nebo počítači, čímž lze dosáhnout větších zvětšení, než poskytuje samostatné zařízení. Na trhu existuje několik typů přenosných lup s integrovaným displejem, které disponují podobnými funkcemi jako elektronické lupy výše uvedené. Uživatel si může vybrat dle svých požadavků:

- Compact 5 HD, Compact 6 HD a Compact 7 HD,
- Humanware Explore 5, Humanware Explore 8,
- MANO,
- Clover 5,
- LOOKY 5 HD Touch, LOOKY 10,
- Zoomax Snow M5 HD Plus, Zoomax Snow 7 HD, Zoomax Snow 7 HD Plus Speech,
- Anyview Pangoo 5.5 HD,
- miniMAX. (Karásek, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček, 2019)

3.4 Výpočetní technika

„Zpřístupnění výpočetní techniky lze bez nadsázky považovat za významný milník v gramotnosti uživatelů s těžkým postižením zraku.“ (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

V dnešní době se již integrují asistivní technologie přímo do operačních systémů. Tudiž, pokud uživatel se zrakovým postižením dostačují nabízené funkce systému (např. zvětšovací program Lupa ve Windows 10, odečítací program VoiceOver v macOS apod.), nemusí investovat do speciálních programů. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Jednou z výhod počítačových pomůcek je zásoba možností, kterými lze kompenzovat zrakové ztráty. Ta zahrnuje možnost zvětšení obrazu pomocí softwarové lupy nebo možnost využití dalších dvou smyslů – sluchu pomocí hlasového výstupu či hmatu pomocí hmatového výstupu. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Další výhodou je jejich mnohostranné využití. Slouží uživatelům k získávání, zaznamenávání a zpracování informací, ke čtení dokumentů, komunikaci, studiu a vzdělávání, k orientaci a trávení volného času. Zvyšují samostatnost a nezávislost osob se zrakovým postižením a do určité míry zmírňují negativní důsledky postižení. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

3.4.1 Speciální software

Hlasové syntézy

Jedná se o programy, které zajišťují hlasový výstup dalším programům (odečítačům obrazovky nebo zvětšovací programům). Převádějí text do hlasové podoby. Dříve byly používány i hardwarové hlasové syntezátory. Dnes se však používají softwarově a jsou obsaženy ve všech aktuálních verzích dostupných operačních systémů. Kromě těch integrovaných existují i další hlasové syntezátory, a to buď bezplatné (např. eSpeak) anebo placené (např. infovox4). (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Odečítače obrazovky

„Odečítač obrazovky (screen-reader) je speciální software, který převádí informace z prostředí operačního systému a aplikací do podoby alternativního výstupu. Ten bývá buď hlasový, kdy jsou uživatelům informace předčítány, nebo hmatový, kdy jsou informace převáděny

do Braillova slepeckého písma. Možné je i použití kombinace více výstupních zařízení najednou.“ (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Najdeme je integrované v operačních systémech nebo lze použít jiné bezplatné či placené (např. odcítací program JAWS). Rozdíl mezi odcítacími poskytovanými zdarma a těmi placenými je především v množství nabízených funkcí a způsobu používání. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Zvětšovací programy

Jedná se o speciální programy (někdy též nazývané softwarové lupy), jejichž hlavním úkolem je zvětšovat informace zobrazené na monitoru. Osoby, kterým nestačí pouze zvětšení, mohou využít verzi s hlasovou podporou. Osobám s těžkou zrakovou vadou se doporučuje používat program v kombinaci s plnohodnotným hlasovým výstupem (tj. odcítáčem obrazovky a hlasovou syntézou). Uživatel si sám řídí, kdy používá který program. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Zvětšovací programy poskytují nejen zvětšení, ale i vyhlazování zvětšeného textu, filtraci barev, zvýraznění kurzoru myši či textového kurzoru a další funkce. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Software pro práci s tištěnou předlohou

„Software pro práci s tištěnou předlohou buď předlohu zvětšuje a zobrazuje ji ve stylu televizní kamerové lupy, nebo předlohu převádí do digitální (textové) podoby k následnému „přečtení“ hlasovou syntézou.“ Pro oba účely je třeba tištěnou předlohu nasnímat skenerem nebo ji zobrazit na monitoru pomocí kamery. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Program nazývaný **skenerová lupa** zvětší skenerem nasnímanou předlohu a umožní její další vizuální úpravy. **OCR program** rozpozná a převede skenerem nasnímaný text do digitální podoby a uživatel pak pro práci s ním může využít hlasový či hmatový výstup. Dnešní speciální programy již obsahují obě funkce (skenerovou lupu i OCR program). (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Software zjednodušující práci s počítačem

Většina počítačových funkcí a aplikací je založena na intuitivním ovládnání, avšak osoby s těžkým postižením zraku pracují s počítačem analyticky. Učí se konkrétní postupy a často pracují s počítačem jen pomocí klávesnice a klávesových zkratk. Speciální programy

umožňují maximální zjednodušení práce na počítači. Počítač se tak může stát oblíbenou pomůckou i osob s minimálními počítačovými znalostmi. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

„Do skupiny programů, zjednodušujících práci s PC, můžeme také zařadit programy Beletrik a Knihomol, které zprostředkovávají nebo jsou určeny pro přístup k elektronickým knihám a časopisům.“ (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

3.4.2 Speciální hardware

Braillový řádek

„Braillový řádek (někdy nazývaný též braillový/hmatový displej/zobrazovač) je zařízení obvykle ve tvaru kvádru, jehož horní strana je osazena řadou piezoelektrických elementů, sloužících k zobrazení jednotlivých písmen braillovy abecedy. Podle počtu těchto elementů rozlišujeme řádky 14, 20, 40 nebo 80 znakové.“ Braillový řádek obsahuje také ovládací tlačítka, která slouží např. k posunu zobrazovaného textu na řádku a mnoha dalším činnostem. Připojuje se k počítači, mobilnímu telefonu či tabletu. Zobrazuje textové informace pomocí Braillova bodového písma. K jeho používání je nezbytné umět číst Braillovo písmo a ovládat zařízení, ke kterému je řádek připojen. Většinou tedy pomůcku využívají osoby nevidomé od narození nebo nízkého věku a především ty, které potřebují číst odborné nebo rozsáhlé texty (studenti, překladatelé, právníci apod.). (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Pro lepší pochopení je třeba vysvětlit, co je Braillovo písmo. Zmíněné písmo je bodové reliéfní písmo, které osoby se ZP vnímají hmatem. Každý znak se skládá z 1-5 vystupujících bodů uložených ve dvou sloupcích po třech bodech. Vymyslel jej Louis Braille roku 1825. (Kroupová, in Kroupová 2016)

Braillová tiskárna

Pomocí tohoto druhu zařízení je možné oboustranně tisknout text v Braillově písmu (šestibodovém nebo osmibodovém) grafiku, grafické znaky nebo reliéfní latinku. Tiskárna funguje pouze ve spojení s počítačem. Aby text odpovídal braillové normě, je třeba jej před tiskem v počítači upravit. K tomu lze použít MS Word (doplněný o speciální šablonu s makry) nebo textový editor WinBraille, který je přímo určený k takovýmto úpravám. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Tiskárny reliéfních obrázků

Jedná se o speciální tiskárny, které disponují infračervenou lampou a dokážou tisknout na speciální papír pokrytý teplocitlivou vrstvou hmatné obrázky (tzv. taktilní grafiku) podle černotiskové předlohy. Pomocí nich může osoba zrakově postižená prohlížet obrázky především hmatem, ale díky kontrastnímu zobrazení může do jisté míry využít i zrak. Tiskárna se používá např. ke zhotovování map, pomůcek pro matematiku apod. Hmatné obrázky zlepšují prostorovou představitivost osob se ZP. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Tiskárnu je možné ovládat bez kontroly zrakem, avšak k přípravě podkladů pro tisk je zrková kontrola nutná. Předlohu lze nakreslit ručně na papír nebo ji lze vytvořit na počítači. Další variantou je využít funkce braillové tiskárny ViewPlus, která zvládne jak tisk Braillova písma, tak tisk reliéfní grafiky. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

3.4.3 Počítače pro nevidomé a slabozraké

Digitální čtecí zařízení

Jedná se o pomůcku složenou z mnoha zařízení: „z *multimediálního počítače nebo notebooku, monitoru, skeneru, hlasového výstupu (tj. odečítače obrazovky a hlasové syntézy), který zpřístupňuje dění na obrazovce, dále OCR programu na rozpoznávání tištěného textu a dalšího nezbytného softwarového vybavení (kancelářský balík, antivirus, atp.)*.“ Má mnohostranné využití, pomáhá uživatelům prakticky nevidomým či zcela nevidomým při čtení textů v černotisku, při psaní, zpracovávání a uchovávání informací. Lze k němu připojit i braillový řádek. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Pokud uživatel rád čte, ale ovládání počítače je pro něj příliš složité, má možnost si vybrat z dalších mnoha čtecích zařízení dostupných na trhu, jejichž ovládání je jednoduché a rychlé. Například čtecí přístroje: **ClearReader** či **omniReader**. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Speciálním na trhu dostupným čtecím zařízením používajícím technologii umělé inteligence je miniaturní, přenosná, lehká kamera s hlasovým výstupem **OrCam MyEye2**, která se připevňuje na obrubu brýlí. Tato kamera je nabitá mnoha funkcemi. Dokáže okamžitě přečíst jakýkoliv text z jakéhokoliv povrchu (noviny, knihy, menu v restauraci, značky, obaly výrobků, obrazovky počítačů nebo telefonů). Rozpozná také a upozorní, že text je vzhůru nohama. V reálném čase rozpozná obličej, bankovky, kreditní karty a jednoduchá gesta rukou (např. při otočení zápěstí kamera oznámí datum a čas). Hlasový výstup lze zrychlit i zpomalit.

Díky všem svým funkcím je vhodná pro použití doma, v obchodě, v práci, ve škole či na cestách. (ORCAM, 2020)

Digitální zvětšovací lupy (s hlasovou podporou)

Pomůcka se skládá z multimediálního počítače nebo notebooku, monitoru s velkou úhlopříčkou (dnes 22" nebo 24" LCD) skeneru či kamery, zvětšovacího programu, programu pro práci s tištěnou předlohou nebo OCR programu a dalšího nezbytného softwarového vybavení (kancelářský balík, antivirus atp.). Je do určité míry alternativou kamerové zvětšovací lupy.“ (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

Pomáhá především uživatelům slabozrakým či těžce slabozrakým při čtení, psaní, zpracovávání a uchovávání informací. Pomůcku je možné doplnit zvětšovacím programem s hlasovou podporou, která kromě zvětšení poskytuje i hlasový výstup o činnostech na monitoru počítače. Osobám s těžkou zrakovou vadou se doporučuje doplnit pomůcku o plnohodnotný hlasovým výstup. Uživatel si pak sám určuje, kdy použije zvětšení a kdy hlasový výstup. (Pavlíček, in Bubeníčková, Karásek, Pavlíček 2019)

4 KNIHOVNY PRO OSOBY SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

Ve čtvrté kapitole poskytneme přehled knihoven nabízejících služby osobám se zrakovým postižením. Pro podrobnější analýzu služeb bylo vybráno několik knihoven. První z nich je Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana (dále jen KTN), jelikož je přímo specializovaná na čtenáře se ZP a je hlavním zprostředkovatelem publikací pro ZP. Dále byly vybrány 2 velké knihovny sídlící v krajských městech, a které spolupracují s KTN. Další knihovna, u které zjišťujeme poskytované služby, je menší knihovna v okresním městě Nový Jičín, také má uzavřenou dohodu s KTN. Městská knihovna v Kopřivnici byla záměrně vybrána pro svou nespolečnou spolupráci s KTN. Výběr nám rozšiřuje Knihovna Univerzity Palackého v Olomouci, jelikož nás zajímá, jaké možnosti při studiu literatury mají studenti se ZP. Na závěr nabídneme informace o Knihovně digitálních dokumentů a Knihovní bráně pro zrakově postižené.

4.1 Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana

Hlavním úkolem Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana sídlící v Praze je zpřístupňovat občanům se zrakovým postižením informace a literární umění. KTN k tomu využívá Braillovo písmo, zvukové záznamy, reliéfní grafiky a texty v digitální podobě. (KTN, 2020)

4.1.1 Historie

Ke vzniku knihoven a tiskáren pro nevidomé na území České republiky přispěly především slepecké ústavy. Do konce 70. let 19. století se při výuce nevidomých používala výhradně reliéfní tiskací latinka, v tomto období se k nám dostalo Braillovo slepecké písmo. Nakonec se i přes počáteční nedůvěru a jeho odmítání některými učiteli slepeckých ústavů písmo ujalo. Velký podíl na tom měli sami nevidomí, které Braillov znakový systém od počátku zaujal a navzájem se ho učili. (KTN, 2020)

Oficiální přijetí Braillova písma mělo za následek zakládání ústavních knihoven a tiskáren. V roce 1918 vznikl spolek s názvem Český slepecký tisk, který můžeme považovat za předchůdce KTN. (KTN, 2020)

O vznik spolku se zasloužil nevidomý hudební skladatel a pedagog Karel Emanuel Macan (1828–1925). Bojoval o lepší postavení nevidomých ve společnosti, o novou kvalitu jejich života. Zdůrazňoval individuální odpovědnost a aktivní přístup k životu, těmito moderními názory předstihl svou dobu. Reformoval Braillov systém, zejména týkající se

notového zápisu. V roce 1917 se stal vydavatelem časopisu Zora, přičemž jeho vydávání stále pokračuje. Rozšířil žánrově i tématicky fond knihovny v Klárově ústavu slepců v Praze, ve kterém působil. Tento fond se pak stal základem veřejné knihovny pro nevidomé, kterou zřídil v rámci spolku „Český slepecký tisk“. (KTN, 2020)

Spolek byl centrem kultury a osvěty mezi nevidomými v celém tehdejší Československu včetně Podkarpatské Rusi. Nebyl podporován státem, proto veškeré finance na provoz knihovny a vydávání publikací a hudebnin byly získávány prostřednictvím pořádání společenských a dobročinných programů. (KTN, 2020)

Komunistickým režimem byly všechny spolky sloužící osobám se zdravotním postižením zrušeny a převedeny pod jednotnou organizaci nazývanou Svaz československých invalidů. Byla tedy ukončena i samostatná činnost Českého slepeckého tisku a všechny majetek spolku přešel pod správu zmíněné organizace. Od roku 1951 se zařízení nazývalo Slepecká tiskárna a knihovna. Jeho rozvoj však byl velice pomalý a zaostával za rozmachem podobných zahraničních zařízení. (KTN, 2020)

Po roce 1989 přišly změny. Svaz invalidů se rozpadl a KTN se ujalo Ministerstvo kultury ČR a uznalo ji za národní kulturně-osvětovou instituci pro nevidomé. Ministerstvo kultury činnost KTN podporuje, má zájem, aby se rychle rozvíjela, modernizovala a poskytovala tak co nejlepší služby občanům se zrakovým postižením. Činnosti a nabízené služby KTN jsou v porovnání s veřejnými knihovnami vzhledem ke své specifčnosti rozdílné. (KTN, 2020)

4.1.2 Hlavní činnosti

Jednou z hlavních činností KTN je tisk publikací krásné i odborné literatury, časopisů, hudebnin, letáků, kalendářů, učebnic pro základní školy, jazykových učebnic apod. v Braillově písmu. V KTN se časopisy, umělecká i odborná literatura pro různé skupiny čtenářů také převádí do zvukové podoby. (KTN, 2020)

Pro realizaci těchto činností se v KTN nalézá několik speciálních pracovišť: 2 moderní digitální nahrávací studia, 7 pracovišť postprodukce (úprava a převod titulů do formátu mp3) a pracoviště přepisu na CD na dvou moderních duplikátorech. (KTN, 2020)

Reliéfní grafika je využívána na ilustrace knih a učebnic pro děti, obrazové publikace (atlasy, nástěnné kalendáře) a pohlednice. (KTN, 2020)

„Roční produkce bodových publikací je 50-60 titulů včetně učebnic a hudebnin, u zvukových knih se roční produkce pohybuje kolem 100 titulů. KTN vydává 3 časopisy v bodovém písmu: Literární pohledy, Záškolák (pro děti školního věku), Křesťanská orientace. KTN

připravuje pravidelně Informace knihovny – v bodovém písmu, zvětšeném černotisku a čtvrtletně i ve zvukové podobě. KTN vyrábí pro externí zadavatele 13 časopisů v bodovém písmu a 11 zvukových časopisů, které vydává redakce časopisu ZORA při Sjednocené organizaci nevidomých a slabozrakých (SONS), LORM, LIBE a Farní charita.“ (KTN, 2020)

4.1.3 Služby

Člověk, který chce využívat služeb KTN, musí vyplnit čtenářskou přihlášku, která bude obsahovat potvrzení o zrakovém postižení očním lékařem nebo musí zaslat kopii průkazu ZTP/P. Registrovaný uživatel může využít služby formou osobních výpůjček, zásilkové služby pro celou ČR, rozvážkové služby a Digitální knihovny. Pravidelná (1x za měsíc) rozvážková služba (dovoz četby do místa bydliště) je poskytována osobám nevidomým z Prahy, které z určitých důvodů nemohou samy navštěvovat knihovnu. Výpůjčky všech forem jsou bezplatné. (KTN, 2020)

Velkou skupinu uživatelů představují zrakově postižení hudebníci. KTN hudebniny v Braillově notovém zápisu nejen vydává, jak bylo již zmíněno výše, ale také je přepisuje na základě individuálních zakázek. (KTN, 2020)

Zájemci mají možnost využít služby přepisovací a načítatelské. Další službou, kterou knihovna nabízí, je zhotovování zvětšených xerokopií přinesených podkladů. Za symbolické ceny (prodejní ceny zdaleka nepokryjí výrobní náklady) si může čtenář koupit slepecký papír, knihy i hudebniny. (KTN, 2020)

Největší zájem je o zvukové knihy. Většinu uživatelů služeb KTN tvoří osoby, které přišly o zrak v pozdějším věku a není pro ně jednoduché naučit se číst rychle a kvalitně Braillovo písmo. Proto možnost využít zvukovou knihu je skvělou variantou. Dle těchto lidí má zvuková kniha terapeutické a rehabilitační účinky. Avšak zvukové knihy mají v oblibě i lidé, kteří perfektně ovládají Braillovo písmo. Tento způsob četby má několik výhod. Je pohodlnější, rychlejší a nosiče zvukových knih (kazety, CD a CD ve formátu mp3) zaberou daleko méně místa než objemné knihy ve slepeckém písmu. KTN také poskytuje službu zkopírování titulů na pevné paměti s USB připojením. Riziko spojené s využíváním výhradně zvukových knih spočívá ve ztrátě citu pro pravopis a schopnosti písemně komunikovat vůbec. Tomu se snaží KTN zabránit vydáváním zajímavých titulů pro všechny věkové kategorie v Braillově písmu. (KTN, 2020)

V lednu 2009 byla zprovozněna služba Digitální knihovna Wiking Biblio. Poskytuje online katalog, objednávání titulů k výpůjčce nebo zakoupení, online čtení denního tisku a

časopisů, stahování a poslech mp3 titulů s možností záložkování a stahování digitalizovaných textů. (KTN, 2020)

Služby KTN zahrnují i metodickou činnost. Na základě uzavřené dohody dostávají oddělení pro osoby se zrakovým postižením knihoven v Hradci Králové, Ústí nad Labem, Brně, Ostravě, Strakonících a Plzni jednu kopii produkce zvukových knih KTN zdarma. Další knihovny, které disponují speciálními zvukovými odděleními (jejich seznam je uveden v příloze č. 4), dostávají na základě smlouvy o dílo formou objednávky výběr z výroby KTN nebo si mohou vypůjčit tzv. putovní fond zvukových knih. (KTN, 2020)

4.1.4 Statistika za rok 2019

„V roce 2019 služby využilo 16 668 čtenářů z celé ČR (3 070 osobní výpůjčky – z toho 295 rozvoz po Praze; 13 598 zásilková služba), kteří si zapůjčili celkem 42 255 titulů (19 944 osobní výpůjčky – z toho 2 345 rozvoz po Praze; 22 311 zásilková služba). Mezi našimi čtenáři je 44 dětí.“ (Výroční zpráva KTN, 2020)

Celkový stav čtenářů a uživatelů služeb: 4 356

- z toho digitální knihovna Biblio (aktivní čtenáři): 2 054

Celkový počet titulů:

- zvukové knihy (kazety): 3 852
- zvukové knihy (MP3): 6 335
- CD-audio + DVD: 3 278
- knihy v Braillově písmu: 2 506
- hudebniny v Braillově písmu: 3 251
- digitalizované texty knih: 1 016

Výpůjčky publikací v Braillově písmu

	Počet čtenářů	Počet publikací
Knihy	323	824
Hudebniny	51	126

(Výroční zpráva KTN, 2020)

Výpůjčky zvukových knih

	Počet čtenářů	Osobní výpůjčky (počet titulů)	Počet čtenářů	Zásilková služba (počet titulů)
MP3	1 640	10 377	11 952	19 779
CD	393	1 187	998	1 629
Flash	551	7 179	0	0
Kazety	109	238	648	903

(Výroční zpráva KTN, 2020)

Výroba bodových knih a dalších materiálů v Braillově bodovém písmu

	Počet titulů
Beletrie pro děti a mládež	27
Beletrie pro dospělé	23
Hudebniny	13
Učebnice	16
Periodika	13
Tiskoviny	12 (druhů)
Označovače (brožury, letáky, vizitky, pozvánky)	796
Reedice beletrie a hudebnin	166

(Výroční zpráva KTN, 2020)

Celkový počet tiskovin v Braillově písmu za rok 2019 byl 19 881 svazků a sešitů.

Načítání zvukových knih a časopisů

		Počet titulů
Knihy	Natočeno v MP3	157
	Upraveno do MP3	382 (47 z originálů na cívkách a kazetách)
Časopisy		12 (118 jednotlivých čísel)

(Výroční zpráva KTN, 2020)

Čtenáři tak mají ve zvuku k dispozici nových 539 titulů.

4.2 Knihovna Jiřího Mahena v Brně

Knihovna Jiřího Mahena v Brně (dále jen KJM) je největší veřejnou městskou knihovnou na Moravě a druhou největší v České republice. Od roku 1921 je zřizována městem Brnem. Pracuje jako ústřední knihovna, pod kterou patří 33 poboček na území města. Čtenář si může vybrat z široké nabídky krásné a naučné literatury, novin, časopisů, AV médií a hudebnin. Může využít přístup k internetu a elektronickým databázím. Služby knihovny mohou využít také čtenáři nevidomí a slabozrací. (KJM, 2020)

Veřejná knihovna města Brna byla založena 1. února 1921 a prvním knihovníkem se stal spisovatel a dramatik Antonín Vančura – Jiří Mahen. Za necelý rok, 20. listopadu 1922 byla otevřena a ihned k ní bylo připojeno 14 poboček. Knihovní fond obsahoval 13 288 knih, dnes obsahuje přes 750 tisíc knihovních jednotek. V roce 1976 vzniklo oddělení zvukové knihovny – dnešní Knihovna pro nevidomé a slabozraké čtenáře. (KJM, 2020)

4.2.1 Knihovna pro nevidomé a slabozraké

Služby této knihovny využívá přes 300 registrovaných čtenářů. Registrace je zdarma, pokud zájemce předloží průkaz ZTP, potvrzení od očního lékaře nebo doporučení z Tyflocentra. (KJM, 2020)

„Fond knihovny tvoří zejména fond Macanovy knihovny v Praze. V r. 2006 byla nabídka obohacena nákupem fondu z projektu Poslouchání ve tmě a v r. 2007 byly doplněny notové materiály z projektu Bílá nota (podpořeno z dotace MK ČR Knihovna 21. století.“ Knihovna pro nevidomé a slabozraké čtenářům nabízí přibližně 9 400 zvukových knih (z toho 4 040 titulů na magnetofonových kazetách, 1 059 titulů na CD a přibližně 4 300 titulů ve formátu MP3), přibližně 890 titulů knih a notových materiálů v Braillově písmu, dále časopisy Zora a Ema ve zvětšeném černotisku a periodika o zdraví (Meduňka, Můžeš a Regena). Čtenář si samozřejmě může vypůjčit i knihy v černotisku a hudební nosiče z fondu KJM. (KJM, 2020)

V roce 2015 knihovna rozšířila své technické vybavení o digitální čtecí zařízení s hlasovým výstupem, lupu s osvětlením a zařízení ReadEasy Move 2, které dokáže číst nasnímaný text z předlohy v českém a anglickém jazyce, přičemž čtenář může regulovat hlasitost i tempo čtení a využít sluchátka. Další technická zařízení – notebooky a digitální kapesní lupy Looky 5 nalezne čtenář k prezenčnímu půjčení v Čítárně a studovně Ústřední knihovny. (KJM, 2020)

V roce 2011 se interiérově spojila Knihovna pro nevidomé a slabozraké s Hudební knihovnou, čímž poskytuje větší prostor v bezbariérovém přístupu svým klientům. Hudební

knihovna nabízí relaxační a poslechová místa, k poslechu široký výběr hudby různých žánrů, mluveného slova a k četbě hudebniny nebo knihy a časopisy s hudební tematikou. Registrovaný klient si zde může půjčit čtečky elektronických knih a v rámci projektu Lekotéka také některé hudební nástroje a tyflopomůcky. Také může využít počítače s internetovým připojením.

Knihovna spolupracuje s Tyflocentrem (centrum pro zrakově postižené). Od roku 2007 knihovna poskytuje pro své čtenáře klubovou činnost a pravidelně pořádá setkání s nevidomým autorem Jiřím Maršálkem. (KJM, 2020)

4.3 Knihovna města Ostravy

Knihovna města Ostravy (dále jen KMO) je veřejná univerzální knihovna, která poskytuje své služby čtenářům od roku 1921. Nyní se skládá z ústřední knihovny a 27 poboček, zřizovatelem je město Ostrava. Posláním KMO je zajišťovat všeobecný a rovný přístup všech občanů (různých věkových a sociálních skupin) a institucí města Ostravy ke kulturním hodnotám a informacím. Knihovna má velký zájem poskytovat služby pro děti a mládež, pro starší a handicapované spoluobčany. KMO realizuje projekt KMO pro handicap. Cílem projektu je, aby každý uživatel knihovny bez ohledu na své znevýhodnění mohl bez problémů využívat všech nabízených služeb. (KMO, 2020)

4.3.1 Zvuková knihovna pro nevidomé a slabozraké

Od roku 1976, kdy vznikla spolupráce na základě dohody mezi KTN a KMO, je zvuková knihovna jedním z oddělení KMO. Registrace do Zvukové knihovny je bezplatná po předložení potvrzení očního lékaře, průkazu ZTP/P, potvrzení z Tyfloservisu či Tyflocentra. V této knihovně je registrováno 255 čtenářů se ZP. (KMO, 2020)

Uživatel zvukové knihovny má možnost si vybrat z 7 058 titulů zvukových knih k absenční nebo prezenční výpůjčce, ukládat zvukové knihy na USB, vypůjčit si prezenčně či absenčně časopisy Zora a Ema, vypůjčit si prezenčně knihy týkající se problematiky osob se zrakovým znevýhodněním, hmatové orientační mapy nebo ukázky knih v Braillově písmu. Seznam zvukových knih je na požádání k nahlédnutí jak v tištěné, tak i v elektronické podobě.

Imobilním ostravským uživatelům je nabízena donášková služba, mimoostravským uživatelům zásilková služba. Uživatel může využít počítače s asistenční službou, číst dokumenty pomocí elektronické lupy. Dále může využít dvě digitální čtecí zařízení, a to PC sestavu se speciálním softwarem, která slouží především pro čtení zpráv z internetu a vyhledávání knih pro nevidomé a zařízení OptelecClearReader, které čte tištěné materiály. Obě zařízení byla zakoupena z dotace na program KMO pro handicap. K dispozici jsou také

databáze Anopress (databáze mediálních textů) a Naxos (databáze hudebních nahrávek). (KMO, 2020)

Uživatel se může zúčastnit společenských, kulturních, vzdělávacích akcí nebo exkurzí pořádaných knihovnou. Dále jsou nabízeny bibliografické, informační, poradenské a konzultační služby. Po předchozí domluvě lze konzultovat i mimo oficiální půjčovni doby.

Zvuková knihovna je vybavena orientačními hlasovými majáčky.

Návštěvník se zrakovým postižením může využít i služeb oddělení Hudební knihovny, kde si může např. vypůjčit audioknihy na CD nebo ve formátu MP3. Může si vybrat z pestré nabídky žánrů: pohádky a dětské příběhy, romány současné i historické, vzpomínky známých osobností, humorné příběhy a dalších. (KMO, 2020)

4.4 Městská knihovna Nový Jičín

Počátky knihovny sahají do roku 1890. Od té doby prošla mnoha změnami. Dnes ji zřizuje městský úřad a je jedním z oddělení Městského kulturního střediska Nový Jičín. Fond knihovny obsahuje 77 000 svazků, většina je k vypůjčení v centrální budově a ostatní jsou v pobočkách v městských částech Loučka, Kojetín, Straník a Žilina. (MKNJ,2020)

Knihovna spolupracuje s KTN, Oddělení pro dospělé disponuje 706 zvukovými knihami. Čtenáři se ZP mohou v knihovně využít počítač se softwarem na předčítání, sluchátka a službu FriendlyVox, která osobám se ZP zpřístupňuje práci na počítači. Za registraci do knihovny zaplatí ročně i držitel průkazu ZTP/P 80Kč. Knihovna neeviduje počet čtenářů se ZP. (MKNJ, 2020)

4.5 Městská knihovna Kopřivnice

Prvním přímým předchůdcem dnešní knihovny působícím od roku 1892 byl čtenářsko-pěvecký spolek Vlastimil. V roce 1921 zahájila svou činnost obecní veřejná knihovna. Od července 2012 funguje Městská knihovna Kopřivnice jako součást Kulturního domu Kopřivnice. Knihovna zahrnuje pobočku v Domě s pečovatelskou službou, pobočku Sever a pobočky v městských částech Lubina, Mniší a Vlčovice. (MKK, 2020)

Tato knihovna nespolečuje s KTN, tzn. že nedisponuje zvukovými knihami. Osobám se ZP může nabídnout pouze stejné publikace, jako nabízí čtenářům intaktním, a to beletrii, dětskou literaturu a naučnou literaturu ze všech základních oblastí, cizojazyčnou literaturu, více než 55 titulů novin a časopisů nebo audioknihy. Ještě nedávno knihovna občanům se ZP poskytovala PC se speciálním softwarem umožňujícím práci na počítači a s internetem, ale jelikož byl provoz této služby nákladný a nevyužívaný, byl zrušen. Roční registrace stojí

dospělé 120 Kč, mládež a studenty do 18 let 60 Kč, důchodci nad 70 let ji mají zdarma, žádné jiné slevy nejsou uplatňovány. (MKK, 2020)

4.6 Knihovna Univerzity Palackého v Olomouci

Součástí Knihovny Univerzity Palackého (dále jen UP) je Knihovna pro uživatele se specifickými nároky. Katalog literatury pro uživatele se specifickými nároky shromažďuje speciální dokumenty pro potřeby studentů UP se specifickými potřebami, tzn. také pro studenty se ZP. Materiály jsou dostupné ve formátech (digitální texty, formát pro braillovský tisk), které jsou adekvátní potřebám studentům se ZP. Knihovnu spravuje Centrum podpory studentů se specifickými potřebami UP ve spolupráci s Knihovnou Univerzity Palackého v Olomouci. Pokud chce student dokumenty využít, musí si zažádat údaje k přístupu na stránkách Centra podpory studentů se specifickými potřebami. (CPS,2020)

Centrum je součástí UP a vzniklo v roce 1996. Student UP může využít odborné, poradenské, technické a terapeutické služby. (CPS,2020)

Uvádíme nabízené služby studentům se ZP týkající se četby: předčitatelské služby, adaptace studijních materiálů (digitalizace textů, jejich převod do elektronické podoby, převod černotisku do Braillova písma, přepis zvukových záznamů přednášek a seminářů, zvětšování textů, modifikace studijních materiálů do reliéfní podoby, tvorba reliéfní grafiky), půjčování kompenzačních pomůcek (optických, akustických, taktilních, PC s hlasovým výstupem, či zvětšovací softwarem, různé druhy lup, aj.). (CPS,2020)

4.7 Knihovna digitálních dokumentů

Knihovna digitálních dokumentů (dále jen KDD) je speciální systém výhradně určený pro osoby se zrakovým postižením, který provozuje Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR (dále jen SONS). Zpřístupňuje jim tištěné knihy, časopisy a texty. Tyto materiály jsou ke stažení v „prostém textu“, jsou to tzv. digitální dokumenty. (KDD, 2020)

Knihovna byla založena v roce 1993 a deset let procházela vývojem a určitými změnami, aby se v roce 2003 mohla stát moderní knihovnou odpovídající všem knihovnickým standardům. I v průběhu dalších let musela reagovat na rozvoj moderních technologií a dále svůj systém vylepšovat. V roce 2015 se stala plně přístupnou i pro mobilní zařízení. Nyní systém uživatelům nabízí možnost sledovat počet stahování knih a časopisů, vložit komentář a tím poskytuje víc informací o knize ostatním čtenářům. (KDD, 2020)

Zažádat o přístup do KDD může občan ČR starší 15 let, který je držitelem ZTP/P nebo ZTP vydaného v ČR z důvodu těžkého zrakového postižení. Využívání KDD předpokládá

znalost práce na počítači vybaveném speciálními programy pro zrakově postižené a přístup k internetu. Nyní je registrováno 2058 uživatelů. Fond knihovny obsahuje: 31192 titulů neperiodik a 69 titulů periodik, což dělá 10 413 výtisků titulů periodik. KDD je největší digitální knihovna pro zrakově postižené v ČR. S KDD spolupracuje 91 nakladatelství. (KDD, 2020)

4.8 Daleth – Knihovní brána pro zrakově postižené

Knihovní brána pro zrakově postižené je webové rozhraní, které sdružuje katalogy akademických i neakademických knihoven na jedno místo. Tím ulehčuje osobám se ZP vyhledávání a práci s potřebnými zdroji. Všechny materiály, které Daleth nabízí jsou uzpůsobeny potřebám uživatelů se ZP (e-dokumenty, hmatový tisk, zvukové knihy). Pro snadný přístup cílové skupiny ke zdrojům je upravena i formální podoba rozhraní. Pro přístup k materiálům je potřebná registrace, avšak pro každou ze zapojených knihoven zvlášť (možnost globální registrace je v přípravách). Knihovní brána funguje i jako mobilní aplikace pro operační systémy Android a iOS. (DALETH, 2020)

Níže je uveden seznam dvanácti zapojených knihoven:

- **Univerzitní knihovna pro studenty se specifickými nároky**, Masarykova univerzita (Knihovna Střediska Teiresiás),
- **Knihovna Střediska Elsa**, ČVUT v Praze,
- **Carolina — středisko digitalizace studijních zdrojů IPSC**, Univerzita Karlova v Praze,
- **Knihovna pro studenty se speciálními potřebami**, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze,
- **Knihovna Centra Augustin**, Univerzita Hradec Králové,
- **Digitální knihovna VUT v Brně — Dokumenty pro studenty se specifickými potřebami**,
- **Knihovna Centra podpory studentů se specifickými nároky**, Univerzita Palackého v Olomouci,
- **Knihovna Centra podpory studentů se specifickými potřebami**, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
- **Knihovna digitálních dokumentů**, SONS,
- **Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana**, Praha,
- **Knihovna JABOK**, Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, Praha,

- **Národní knihovní služba Knihovny Kongresu USA pro nevidomé a zdravotně postižené.** (DALETH, 2020)

4.9 Shrnutí kapitoly

V této poslední kapitole jsme se zabývali knihovnami, které nabízejí specializované služby osobám se ZP. Bylo vybráno 6 knihoven k podrobnější analýze. Z dostupných zdrojů a na základě telefonických rozhovorů byly zjišťovány tyto informace:

- typy nabízených knih (zvukové knihy, audioknihy, knihy v Braillově písmu, ...),
- počty určitých typů knih,
- podmínky registrace,
- počet čtenářů se ZP využívajících služby,
- možnosti zapůjčení kompenzačních pomůcek ke čtení, prohlížení internetu,
- a další.

Jako první a nejdůležitější zkoumanou knihovnou byla Knihovna a tiskárna pro nevidomé, která sídlí v Praze. Je to specializovaná knihovna pro osoby se ZP. Hraje důležitou roli v poskytování knihovnických služeb této skupině osob po celé ČR. Jedním z hlavních úkolů KTN je výroba knih, časopisů, dokumentů různých druhů a žánrů pro různé věkové, pracovní a studijní skupiny občanů se ZP ve formách (tisk v Braillově písmu, nahrávání zvukových knih), které jim umožní vybranou literaturu číst. Druhým jsou výpůjční služby. Díky zásilkové službě mohou výpůjční služby využít osoby po celé ČR. Knihovna nedisponuje čítárnou, materiály tedy nelze číst přímo v knihovně, a tudíž její vybavení neobsahuje speciální pomůcky. KTN každým dnem rozšiřuje na svůj fond a tím i fondy zvukových oddělení dalších 68 knihoven v ČR, které s KTN spolupracují.

Do dalších vybraných knihoven patří Knihovna Jiřího Mahena v Brně a Městská knihovna Ostrava. Obě knihovny spolupracují s KTN a tudíž zahrnují zvuková oddělení. Knihovnu KJM využívá 300 registrovaných čtenářů a KMO 255 registrovaných čtenářů. Obě knihovny nabízí široký výběr titulů zvukových knih (KJM 9400, KMO 7058) a časopisy Zora a Ema. KJM navíc obsahuje 890 titulů knih a hudebnin v Braillově písmu. KMO disponuje jen ukázkovými knihami v bodovém písmu. V obou knihovnách si může čtenář zapůjčit kompenzační pomůcky (čtecí zařízení, počítače se speciálním softwarem, lupy) a může číst materiály i prezenčně. KJM obsahuje materiály nejen z fondu KTM, ale také ze dvou projektů Bílá nota a Poslouchání ve tmě. V obou lze využít také audioknihy z Hudební knihovny. Registrace do těchto knihoven je po splnění podmínek zdarma.

Městská knihovna Nový Jičín je čtvrtou knihovnou, na kterou jsme se zaměřili. Je to menší knihovna v okresním městě Nový Jičín, která spolupracuje s KTN. 706 zvukových knih, kterými disponuje, lze nalézt v Oddělení pro dospělé a všechny jsou z produkce KTN. Čtenáři zde naleznou i pár pomůcek ke čtení. Registrace ale není zdarma, držitel průkazu ZTP/P za rok zaplatí 80 Kč, počet čtenářů se ZP není znám.

Pátá, menší knihovna, Městská knihovna Koprivnice, byla záměrně vybrána pro svou nespolečenskou spolupráci s KTN. Tato knihovna nemá speciální služby pro osoby se ZP, lze nabídnout stejné služby jako čtenářům intaktním, běžné knihy a časopisy v černotisku či audioknihy.

Další zkoumaná knihovna byla Knihovna Univerzity Palackého v Olomouci. V rámci této knihovny je provozována Knihovna pro uživatele se specifickými nároky, kterou spravuje Centrum podpory studentů se specifickými potřebami. Centrum poskytuje studentům se ZP úpravu studijních materiálů do formátů jim potřebných, také spoustu kompenzačních pomůcek na vypůjčení a další služby.

Všechny výše uvedené knihovny poskytují meziknihovní výpůjční službu, která dokáže čtenáři zajistit výpůjčku požadované knihy z kterékoli knihovny ČR, služba je zpoplatněna.

Dozvěděli jsme se, že existuje i speciální Knihovna digitálních dokumentů, kterou spravuje SONS nebo webové rozhraní Daleth, které sdružuje katalogy 12 zapojených knihoven na jednom místě, přístup k mnoha materiálům je tak snazší.

ZÁVĚR

Osoby se zrakovým postižením vyžadují zvláštní péči v důsledku vnímání vady zraku. (Flenerová, 1985) Jejich znevýhodnění je limituje při každodenních činnostech. Mezi tyto činnosti lze zařadit i čtení, které pro jedince bez zrakové vady nepředstavuje velkou námahu, avšak představuje velkou překážku a výzvu pro lidi se ZP. Cílem této práce bylo zjistit, jaké možnosti mají osoby se ZP v oblasti čtení literatury.

Práce byla rozdělena do čtyř hlavních kapitol, přičemž v první je osoba se zrakovým postižením definována a klasifikována tak, jak na ni pohlíží odborná literatura. V druhé kapitole byl vymezen pojem literatura, její funkce a jednotlivé literární druhy a žánry, se kterými se i osoby se ZP při čtení literatury setkávají. Třetí část práce byla zaměřena na popis kompenzačních pomůcek ke čtení, které mají jedincům se ZP kompenzovat jejich informační deficit vzniklý na základě omezení či úbytku zrakového vnímání (percepce). (Kroupová, in Kroupová 2016) Kompenzační pomůcky určené pro čtení lze rozdělit na pomůcky optické (lupy, čočky a optické systémy), na pomůcky optoelektronické poskytující zvětšení, které nelze jednoduchými optickými pomůckami dosáhnout, a které pro jejich využívání vyžadují odborný zácvik, a na výpočetní techniku (speciální software a hardware). Ve čtvrté kapitole byly popsány knihovny, které poskytují specifické služby osobám se ZP. Nejvýznamnější takovou knihovnou je Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana (KTN) v Praze, která spolupracuje s přidruženými knihovnami po celém území České republiky.

Lze konstatovat, že má největší zásluhu na rozšiřování fondu literatury pro zrakově postižené, každý den produkuje nové tituly různých druhů, žánrů a forem. Fond v roce 2019 zahrnoval 10 187 titulů zvukových knih, 3 278 titulů na CD a DVD, 2 506 knih v Braillově písmu, 3251 hudebnin v Braillově písmu a 1016 digitalizovaných textů knih.

Díky rychlému rozvoji moderních technologií si osoba se ZP v dnešní době může vybírat ze spousty druhů a dodavatelů kompenzačních pomůcek dle svých potřeb a finančních možností. A jejich prostřednictvím tak může zmírnit důsledky postižení, které by znemožňovaly čtení literatury. A jak už víme, literatura má mnoho funkcí, neposkytuje člověku jen určité informace a zábavu, ale také vyšší hodnoty, estetické prožitky, formuje postoje a následně jeho jednání.

Cíl práce byl naplněn. Zásadní potřebné informace byly zjištěny a lze říci, že výsledek zjištěných dat je pozitivní. Je patrná snaha a touha lidí neustále zvyšovat množství možností osob se ZP a poskytnout jim tak plnohodnotný život bez zásadních omezení v každodenních činnostech.

SEZNAM ZKRATEK

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

KJM – Knihovna Jiřího Mahena

KMO – Knihovna města Ostravy

KTN – Knihovna a tiskárna pro nevidomé

např. – například

nm – nanometr

UP – Univerzita Palackého

WHO – World Health Organization (Světová zdravotnická organizace)

ZP – zrakové postižení

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

BENDO VÁ, P., JEŘÁBKOVÁ, K. a RŮŽIČKOVÁ, V. 2006. *Kompenzační pomůcky pro osoby se specifickými potřebami*. Olomouc: VUP. ISBN 80-244-1436-8

BENEŠ, Pavel. 2019. *Zraková postižení: behaviorální přístupy při edukaci s pomůckami*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-2110-6.

BUBENÍČKOVÁ, H., KARÁSEK, P. a PAVLÍČEK, R. 2019. *Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením*. 2. vyd. Brno: TyfloCentrum Brno, o. p. s. ISBN 978-80-260-1538-3

CPS. 2020. *Centrum podpory studentů se specifickými potřebami*. [online]. [cit. 2020-07-03]. Dostupné z: <http://cps.upol.cz/>

DALETH. 2020. *Knihovni brána pro zrakově postižené* [online]. [cit. 2020-07-03]. Dostupné z: <https://www.teiresias.muni.cz/daleth/o-projektu>

FLENEROVÁ, H. 1985. *Kapitoly z tyflopédie*. 1. vyd. Praha: SPN. ISBN neuvedeno.

HYCL, Josef. 2000. *Šilhání a tupozrakost: informace pro pacienty*. 1. vyd. Praha: Triton. ISBN 80-7254-088-2.

KDD. 2020. *Knihovna digitálních dokumentů*. [online]. [cit. 2020-07-03]. Dostupné z: <https://www.kdd.cz/index.php?page=informace>

KJM. 2020. *Knihovna Jiřího Mahena v Brně* [online]. [cit. 2020-07-02]. Dostupné z: <https://www.kjm.cz/>

KMO. 2020. *Knihovna města Ostravy* [online]. [cit. 2020-07-02]. Dostupné z: <https://www.kmo.cz/>

KRAUS, H., 1997 a kol. *Kompendium očního lékařství*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-079-1.

KTN. 2020. *Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana* [online]. [cit. 2020-06-28]. Dostupné z: <https://www.ktn.cz/intro>

KTN. 2020. *Výroční zpráva 2019* [online]. [cit. 2020-06-29]. Dostupné z: <https://www.ktn.cz/vyrocnizpravy/attachments/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1va%202019web.pdf>

KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, Lea. 2000. *Oftalmopedie*. 2. dopl. vyd. Brno: Paido. ISBN 80-85931-84-2.

LUDÍKOVÁ, Libuše, Dita FINKOVÁ a Kateřina KROUPOVÁ. *Teoretická východiska speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3700-2.

LUDÍKOVÁ, Libuše. 2007. Kategorie osob se zrakovým postižením. In FINKOVÁ, Dita, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika RŮŽIČKOVÁ. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-1857-5.

LUDÍKOVÁ, Libuše a Veronika RŮŽIČKOVÁ. 2006. *Tyflopedie pro výchovné pracovníky*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. ISBN 80-244-1189-X.

KROUPOVÁ, Kateřina. 2016. Terminologie z oblasti speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením. In KROUPOVÁ, Kateřina. *Slovník speciálněpedagogické terminologie: vybrané pojmy*. 1. vyd. Praha: Grada, Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5264-8.

MKK. 2020. *Městská knihovna Kopřivnice*. [online]. [cit. 2020-07-03]. Dostupné z: <https://www.kdk.cz/knihovna>

MKNJ. 2020. *Městská knihovna Nový Jičín*[online]. [cit. 2020-07-03]. Dostupné z: <https://knihovnanj.cz/>

MORAVCOVÁ, Dagmar. 2004. *Zraková terapie slabozrakých a pacientů s nízkým vizem*. Praha: Triton. ISBN 80-7254-476-4.

OFTEX. 2017. *Tupožrakost – amblyopie*. [online]. [cit. 2017-08-28]. Dostupné z: <http://www.oftex.cz/tupožrakost>

ORCAM. 2020. [online]. [cit. 2020-06-26]. Dostupné z: <https://www.orcameye.cz/orcammyeye>

PETERKA, Josef. 2007. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jíloviště: Mercury Music & Entertainment, 346 s. ISBN 978-80-239-9284-7.

PETRŮ, Eduard. 2000. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839^4-X

SLOWÍK, Josef. 2016. *Speciální pedagogika*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0095-8.

ŠTRÉBLOVÁ, Miroslava. 2002. *Poznáváme svět se zrakovým postižením: úvod do tyflogedie*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně. ISBN 80-7044-448-7.

VALENTA, M. a kol. 2003. *Přehled speciální pedagogiky a školská integrace*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0698-5.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Optické pomůcky

Příloha č. 2: Optoelektronické pomůcky

Příloha č. 3: Výpočetní technika

Příloha č. 4: Seznam knihoven, které disponují speciálním zvukovým oddělením

Příloha č. 1 Optické pomůcky

Obr. 1 Lupa stojánková bez osvětlení (Karásek, 2019)

Obr. 2 Lupa stojánková s osvětlením (Karásek, 2019)

Obr. 3 Lupa do ruky bez osvětlení (Karásek, 2019)

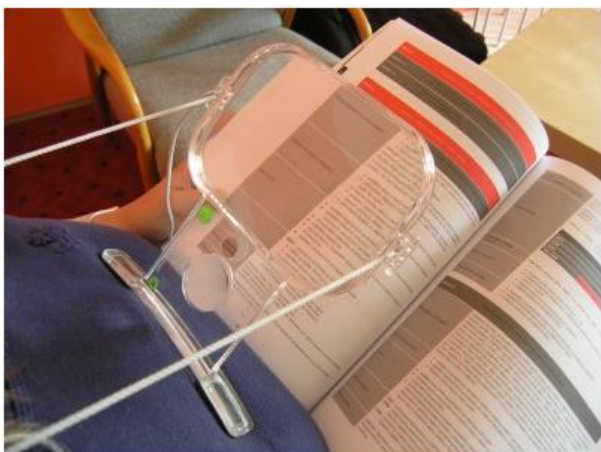
Obr. 4 Lupa do ruky s automatickým osvětlením (Karásek, 2019)

Obr. 5 Lupy předsádkové na brýle (Karásek, 2019)

Obr. 6 Lupy hlavové (Karásek, 2019)

Obr. 7 Lupy závěsné (Karásek, 2019)

Obr. 8 Řádkové lupy, hranololy a polokoule (Karásek, 2019)

Obr. 9 Monokulár (Karásek, 2019)

Obr. 10 Galileiho systém monokulární (Karásek, 2019)

Obr. 11 Posuvný systém (Karásek, 2019)

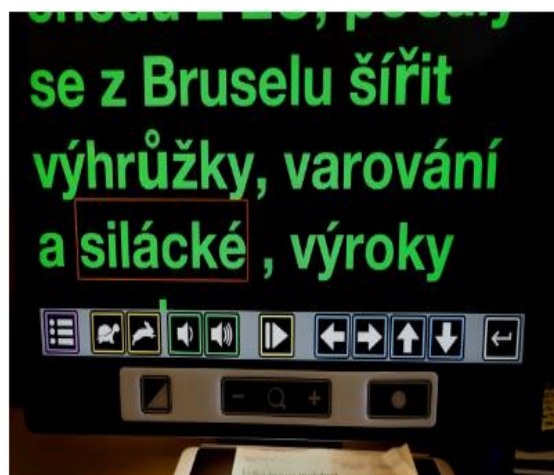

Obr. 12 Stojan s držákem na lupy (Karásek, 2019)

Příloha č. 2 Optoelektronické pomůcky

Obr. 13 Lupa nepřenosná stolní ClearView C One (Karásek, 2019)

Obr. 14. Lupa nepřenosná stolní ACUITY OCR 22 (Karásek, 2019)

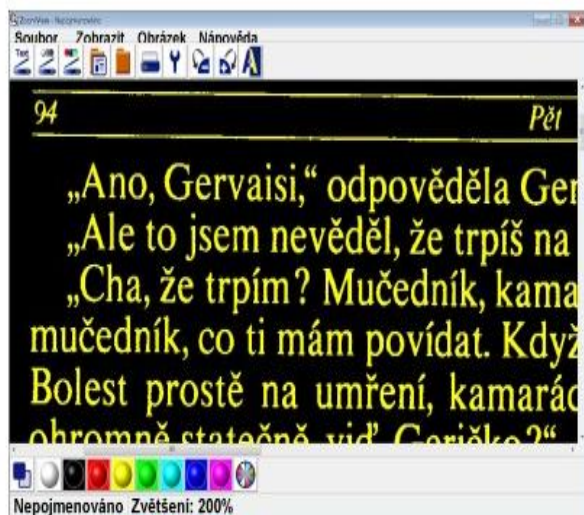

Obr. 15 Přenosná lupa ClearNote HD (Karásek, 2019)

Obr. 16 Přenosná lupa Prisma (Karásek, 2019)

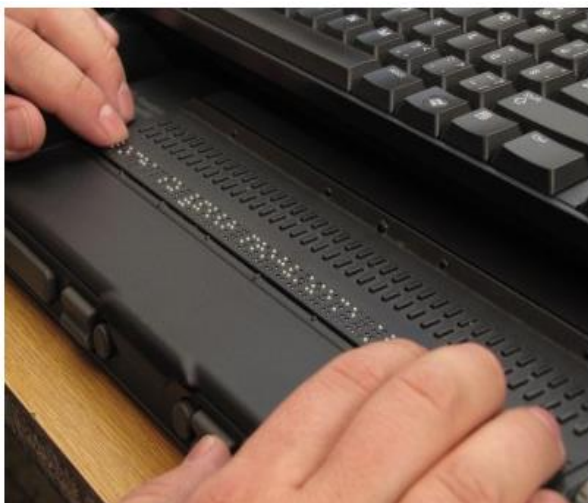
Příloha č. 3 Výpočetní technika

Obr. 18 Speciální zvětšovací program ZoomView (Pavlíček, 2019)

Obr. 19 OrCam MyEye2 (OrCam, 2020)

Obr. 20 Brailly řádek (Pavlíček, 2019)

Obr. 21 Brailská tiskárna Index Everest (Pavlíček, 2019)

Příloha č. 4

Seznam knihoven, které disponují speciálním zvukovým oddělením

(knihovny označené hvězdičkou obsahují kompletní fond zvukových knih KTN)

Benešov	Pardubice
Bratislava	Pečky
Brno *	Pelhřimov
Bruntál	Plzeň *
Břeclav	Poděbrady
Bučovice	Polička
Česká Třebová	Praha 1
České Budějovice	Praha 3
Český Krumlov	Prachatice
Dačice	Prostějov
Havířov	Přerov
Havlíčkův Brod	Rokycany
Hodonín	Rožnov pod Radhoštěm
Hradec Králové *	Rumburk
Humpolec	Sedlčany
Cheb	Sokolov
Chomutov	Strakonice *
Jičín	Svitavy
Jihlava	Šumperk
Karlovy Vary	Tábor
Kladno	Trutnov
Klatovy	Třebíč
Kutná Hora	Turnov
Lanškroun	Týn nad Vltavou
Litomyšl	Uherské Hradiště
Lomnice nad Popelkou	Ústí nad Labem *
Louny	Ústí nad Orlicí
Mladá Boleslav	Valašské Meziříčí
Náměšť na Hané	Vizovice
Nový Jičín	Vsetín
Olomouc	Vysoké Mýto
Opava	Zlín
Ostrava *	Znojmo
Ostrava - VK	Žďár nad Sázavou
Ostrov	

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Martina Syrková
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Dita Finková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Literatura pro osoby se zrakovým postižením
Název v angličtině:	Literature for people with visual disability
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá osobami se zrakovým postižením a jejich možnostmi četby různých druhů literatury. Popisuje speciální pomůcky, které při čtení kompenzují zrakovou nedostatečnost. Seznamuje se specializovanou Knihovnou a tiskárnou pro nevidomé K. E. Macana v Praze a dalšími vybranými knihovnami, které poskytují služby osobám se zrakovým postižením.
Klíčová slova:	Osoba se zrakovým postižením, literatura, kompenzační pomůcky ke čtení, knihovny
Anotace v angličtině:	This thesis deals with people with visual disability and their capabilities of reading different types of literature. It describes special aids which help compensate the visual handicap. It also introduces with specialized Library K. E. Macan in Prague and other selected libraries, which provide services for people with visual disability.
Klíčová slova v angličtině:	People with visual disability, literature, compensatory aids for reading, libraries
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1: Optické pomůcky Příloha č. 2: Optoelektronické pomůcky Příloha č. 3: Výpočetní technika Příloha č. 4: Seznam knihoven, které disponují speciálním zvukovým oddělením
Rozsah práce:	53
Jazyk práce:	český